

PILYPO RUIGIO GIESMIŲ RECEPCIJA: NUO XVIII LINK XX AMŽIAUS VIDURIO

The Reception of Hymns by Philipp Ruhig: From the 18th to the mid-20th Century

Skiriama 350–osioms Pilypo Ruigio gimimo metinėms

BIRUTĖ TRIŠKAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

El. paštas: birute.triskaite@lki.lt

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2286-4080>

Mokslinių tyrimų kryptys: XVI–XVIII a. Prūsijos Lietuvos raštija, dvikalbės lietuvių leksikografijos ir rašomosios lietuvių kalbos istorija.

<https://doi.org/10.35321/all93-09>

ANOTACIJA

Straipsnis skirtas Prūsijos Lietuvos kunigo Pilypo Ruigio (Philipp Ruhig, 1675–1749), vieno produktyviausių XVIII a. lietuvių raštijos kūrėjų, himnodiniam palikimui, tiksliau – jo giesmių recepcijai Prūsijos Lietuvos oficialiuosiuose bažnytiniuose evangelikų liuteronų giesmynuose nuo XVIII a. ketvirtojo dešimtmečio iki XX a. vidurio. Pasitelkus mūsų dienas pasiekusius pirminius šaltinius, Ruigio išverstos bei sukurtos giesmės, kurios pirmą kartą buvo paskelbtos Jono Berento giesmyne *Iš naujo pėrweizdėtos ir pagėrintos Giesmū-Knygos* (Karaliaučius, 1732), o paskui trauktos ir į vėlesnius, analizuojamos kiekybiniu ir kokybiniu aspektais. Gretinamoji Prūsijos Lietuvos evangelikų liuteronų giesmynų analizė atskleidė, kad Ruigio giesmių skaičius oficialiajame bažnytniame giesmyne augo laipsniškai: nuo pirmuosiuose vadinamojo Kvanto-Berento giesmyno leidimuose paskelbtų 9 iki vėlesniuose nusistovėjusių 12 tekstų. Šių giesmių tvarumą liudija tai, kad visos jos tapo stabilia lietuviško oficialiojo giesmyno repertuaro dalimi iki pat Antrojo pasaulinio karo išvakarių, t. y. paskutinio *Pagerintos giesmių knygos* leidimo (Klaipėda, 1936), maža to, dalis jų perimtos į dabartinį evangelikų liuteronų giesmyną *Krikščioniškos giesmės* (Vilnius, 2007). Analizė taip pat parodė, kad pradedant pirmuoju leidimu šios giesmės buvo daugiau ar mažiau redaguojamos.

ESMINIAI ŽODŽIAI: XVIII amžiaus lietuvių raštija, giesmės, Pilypas Ruigys (Philipp Ruhig), Prūsijos Lietuvos oficialusis evangelikų liuteronų giesmynas, Jono Berento (Johann Behrendt) giesmynas *Iš naujo pėrweizdėtos ir pagėrintos Giesmū-Knygos* (1732).

Copyright © 2025 Birutė Triškaitė. Published by the [Institute of the Lithuanian Language](#). This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](#), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited. // Išleido Lietuvių kalbos institutas. Šis straipsnis yra atviros prieigos, platinamas pagal „Creative Commons“ priskyrimo licencijos sąlygas, leidžiančias neribotai naudoti, platinti ir atkurti turinį bet kokioje laikmenoje, nurodant autorių ir šaltinį.

Received: / **Gauta:** 2025-10-20. **Accepted:** / **Priimta:** 2025-12-17.

ABSTRACT

This article is dedicated to the hymnodic legacy of Philipp Ruhig (1675–1749), a priest from Prussian Lithuania and one of the most prolific figures of Lithuanian literature of the 18th century, or more precisely, it is devoted to the reception of his hymns in the official church hymnals of Prussian Lithuania from the fourth decade of the 18th century to the mid-20th century. Based on primary sources that have survived to this day, the hymns translated and created by Ruhig, which were first published in Johann Behrendt's hymnal *Iß naujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giesmū-Knygos* [Newly Revised and Improved Hymn Books] (Königsberg, 1732), and included in later editions, are analysed in terms of quantity and quality. A comparative analysis of Prussian Lithuanian Evangelical Lutheran hymnals has revealed that the number of Ruhig's hymns in the official church hymnal grew gradually: from 9 in the first editions of the so-called Quandt-Behrendt hymnal to 12 in later editions. The durability of these hymns is evidenced by the fact that they all became a stable part of the official Lithuanian hymnal until the eve of World War II, i. e., the last edition of *Pagerintos giesmų knygos* [Improved Hymnal] (Klaipėda, 1936), and some of them were included in the current Evangelical Lutheran hymnal *Krikščioniškos giesmės* [Christian Hymns] (Vilnius, 2007). The analysis also showed that, starting with the first edition, these hymns were edited to a greater or lesser extent.

KEYWORDS: Lithuanian writings of the 18th century, hymns, Philipp Ruhig, Official Hymn Book for Prussian Lithuania's Evangelical Lutherans, Johann Behrendt's hymn book *Iß naujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giesmū-Knygos* (1732) [Newly Revised and Improved Hymn Books, 1732].

ĮVADAS

Prūsijos Lietuvos kunigas Pilypas Ruigys (Philipp Ruhig, 1675–1749) – vienas produktyviausių XVIII a. lietuvių raštijos kūrėjų: ne tik originalių ir didžiulio poveikio sulaukusių kalbotyros veikalų autorius, bet ir svarbiausių religinių tekstų vertėjas. Praėjus net trims šimtmečiams Ruigys šiandien prisimenamas ne tik kaip garsiosios XVIII a. pradžioje Prūsijos Lietuvoje kilusios filologinės polemikos dalyvis, lotyniško traktato apie lietuvių kalbą *Meletema* (1735) ir vokiškos jo versijos *Betrachtung der Littauischen Sprache in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften* (1745) autorius, dvikalbio bei dvikrypčio žodyno *Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon* (1747) sudarytojas, lietuvių kalbos gramatikos *Anfangsgründe einer Littauischen Grammatik* (1747) sumanytojas, bet ir kaip giesmių (1732), Biblijos (1735) bei Christiano Langhanseno (1660–1727) postilės (1750) vienas iš vertėjų į lietuvių kalbą.

Karaliaučiaus universitete baigęs teologijos studijas ir 1708 m. ordinuotas kunigu, Ruigys daugiau kaip keturiasdešimt metų tarnavo Valtarkiemyje (vok. *Walterkehmen*)¹. Trečios kartos dvasininkų luomo atstovas savo, kaip ganytojo, pareiga suvokdamas religinį lietuvių ugdymą, be to, skatinamas tuomet vykusią Prūsijos karaliaus Frydricho Vilhelmo I (Friedrich Wilhelm I, 1688–1740, valdė 1713–1740) iniciuotų reformų bei kultūrinių permainų ir neabejotinai vertindamas savo senelio Katniavos (vok. *Kattenau*) kunigo Teofilio Šulco (Theophil Schultz, 1629–1673) nuopelnus (žr. 1 pav. ir toliau), Ruigys aktyviai išitraukė į Karaliaučiaus universiteto teologijos profesoriaus, vyriausiojo rūmų pamokslininko bei būsimą Prūsijos generalinio superintendente Jono Jokūbo Kvanto (Johann Jacob Quandt,

¹ QPP IV 34r; Arnoldt 1777: 108; ZM V 1528.

1686–1772) lituanistinį projektą, taip prisidėdamas prie XVIII a. Prūsijos Lietuvoje kilusio lietuviškos religinės literatūros proveržio.

Neatsitiktinai Ruigys yra vienas iš tų lietuvių raštijos kūrėjų, kurio lituanistinis palikimas sulaukė nemažai tyrėjų dėmesio įvairiais aspektais. Kaip integrali lietuviško oficialiojo bažnytinio evangelikų liuteronų giesmyno (1732) dalis tirtas ir Ruigio himnodinis palikimas². Vis dėlto kol kas nebūta specialių tyrimų, skirtų jo giesmių recepcijai vėlesniuose giesmynuose, todėl šiame straipsnyje aktualinama Ruigio, kaip giesmių vertėjo bei kūrėjo, veikla ir dėmesys telkiamas į jo giesmių funkcionavimą Prūsijos Lietuvos giesmynuose iki maždaug XX a. vidurio, tiksliau – iki 1936 m., kai pasirodė paskutinis iki Antrojo pasaulinio karo evangelikų liuteronų giesmynas *Pagerintos giesmių knygos*.

Kalbant apie Ruigio giesmių recepciją, pradėti reikėtų nuo to, kad iki galo nevisiškai aiškus tikslus lietuviškuose evangelikų liuteronų giesmynuose publikuotų jo giesmių skaičius. Tai Prūsijos kultūros ir lietuvių raštijos istoriografai nurodo nevienodai. Antai baigiantis XVIII šimtmečiui Trempų kunigas Gotfrydas Ostermejeris (Gottfried Ostermeyer, 1716–1800) pirmojoje lietuviškų giesmynų istorijoje *Erste Littauische Liedergeschichte* (Karaliaučius, 1793) teigė, kad Ruigys „[g]iesmynui davė 12 giesmių, viena jų originali“ („Zum Gefangbuch hat er 12 Lieder geliefert, von denen eins ein Originalstück ist“)³. Tokį patį Ruigio išverstų ir sukurtų giesmių skaičių praėjus kone pusantro šimto metų nurodė Ansas Bruožis: studijoje *Mažosios Lietuvos buvusieji rašytojai ir žymesnieji lietuvių kalbos mylėtojai* (1920) jis minėjo, kad Ruigio „versta yra 11 giesmių, be to[,] vieną yra pats sutaisęs“⁴. Veikiausiai sekant Ostermejeriu, Vytauto Jurgučio ir Valerijos Vilnonytės paskelbto Ruigio traktato *Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas* (1986) komentaruose taip pat minima 12 giesmių, iš kurių 11 yra vertimai, o viena originali⁵. O štai Vaclovas Biržiška *Aleksandryne* (1963, 21990) ne tik įvardijo Ruigio giesmių skaičių, bet netgi paminėjo konkretų giesmyno leidimą, kuriame, jo manymu, visos jos pasirodžiusios: „1732 m. naujam Kvanto-Berento giesmynui pateikė 12 giesmių, iš kurių vieną originaliai parašė, o visas kitas išvertė“⁶. Kita vertus, Prūsijos Lietuvos giesmynų istoriją išsamiai tyrusio Guido Michelinio monografijoje *Jono Berento Ißnaujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giesmū Knygos. Mörlino traktato pritaikymas poezijoje* (2010) su vokiškais originalais gretinamos 9 Ruigio giesmės⁷, tad taip tarsi suponuojamas visai kitoks jų kiekis. Iš lietuvių raštijos istoriografijai skirtų veikalų duomenys turėjo patekti į informacinius leidinius. Vis dėlto čia minimas Ruigio giesmių skaičius kiek skiriasi: *Mažosios Lietuvos*

² Plačiau apie Prūsijos Lietuvos giesmynus žr. Michelinis 2009, ypač 97–131; 2010. Pilypo Ruigio giesmių, paskelbtų pirmajame vadinamojo Kvanto-Berento giesmyno leidime, santykį su vokiškais originalais žr. Michelinis 2010: 162–175.

³ Ostermeyer 1793: 259–260; Ostermejeris 1996: 421.

⁴ [Bruožis] 1920: 27.

⁵ Ruigys 1986: 414.

⁶ BržA II 21.

⁷ Žr. Michelinis 2010: 162–175.

enciklopedijoje (2009)⁸, *Mažosios Lietuvos enciklopedijos žinyne* (2015)⁹, *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* (2011)¹⁰ nurodoma 11 Ruigio giesmių.

Šio straipsnio tikslas – remiantis pirminiais šaltiniais įvertinti Ruigio indėlį į Įsruties vyskupo Jono Berento (Johann Behrendt, 1667–1737) parengto giesmių rinkinio *Iß naujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giesmū-Knygos* (Karaliaučius, 1732), arba vadinamojo Kvanto-Berento giesmyno, repertuarą ir aptarti Ruigio giesmių recepciją vėlesnėse oficialiojo bažnytinio evangelikų liuteronų giesmyno redakcijose bei leidimuose iki XX a. vidurio, dėmesį telkiant į du aspektus: 1) kiek jų skelbta; 2) koks jų redagavimo pobūdis¹¹. Analizė atliekama pasitelkiant istorinį gretinamąjį ir analitinį aprašomąjį metodus.

1. RUIGIO IR AMŽININKŲ LIUDIJIMAI APIE JO LITUANISTINĘ VEIKLĄ (GIESMES)

Kvantas, kurio sutelktos Prūsijos Lietuvos kunigų komandos gretose rengiant lietuviškus religinius raštus darbavosi Ruigys, savo rankraštinės presbiterologijos *Preußische Presbyterologie* (iki 1772) straipsnyje apie Valtarkiemio kunigą Ruigį, be svarbiausios biografinės informacijos, teužsiminė apie 1705 m. pasirodžiusį teologinį jo traktatą apie senovės status ir tik vieną lituanistinį veikalą – traktatą apie lietuvių kalbą, tačiau nei giesmėms, nei kitiems religiniams tekstams, net Biblijos vertimui, neskyrė nė žodžio (plg. 1 pav.):

1708. *Philipp Ruhig*. «*Reg. Pruffus.*→» 「*Cattenau-Pruffus*. || wurde 1708 ♀ *poft* 20. *Trin.* zu Schloß || von *D[.] Deutfchen ordiniret*. Er ift gebor[en] || in Cattenau 1675. 31. *Martij*. Wurde || alhie *introduciret* 1708. *D[omi]n[i]ca[m]* 24. *p. Trin.* || Hat *disputiret P[rae]fide D[.] Wegner de Scr[iptur]ae S.* || 1703. auch ein *Tract. ediret de idolo omniu[m]* || *primo* 4° 1705. imgleich[en] *de Lingva Litvanica*. || S. Vorfahr[en] kom[m]en auß Meißen her, da í. || Eltervater *George Ruhig* Burgermeister || in *Liebenwerda*, v. deßen Sohn *Paul Ruhig* || *Ingenieur* v. *Capitain* über die *Wibranzen* in Memel gewefen. || 「Ein Sohn *Philipp Ruhig Paft.* vnd Enckel || von Mutter Seiten *Theophili* Schulzen || beyderfeits Pfarrern in *Kattenau* † 1749. || 5. *April.* || *sepult[us]* || [?]. *April.*」¹².

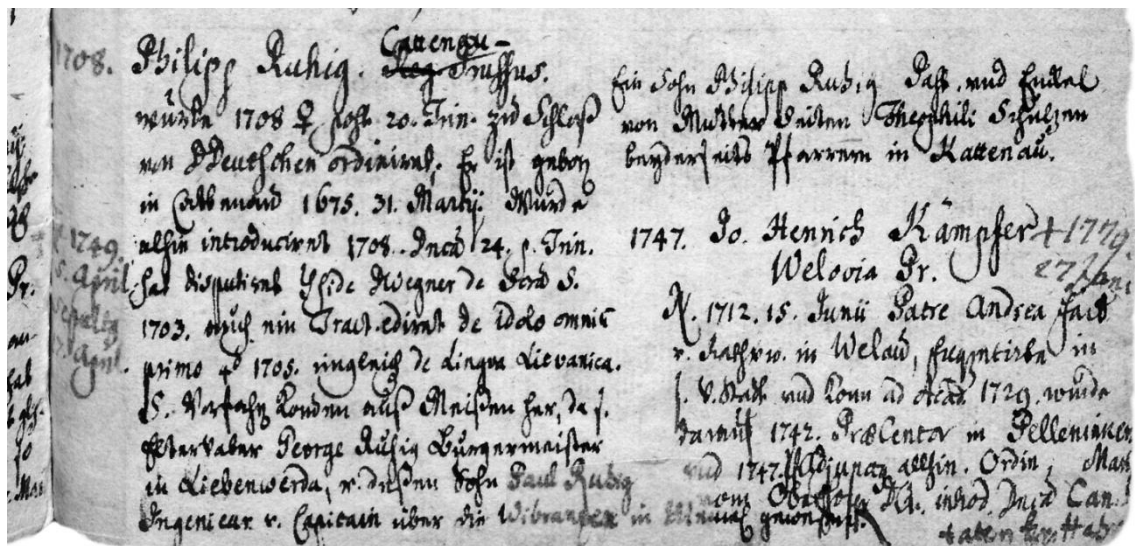
⁸ Plg.: „Daug prisidėjo prie 1735 Biblijos ir 1732 Kvanto-Behrendto giesmyno parengimo (jame išsp[ausdinta] 11 R[uigio] sukurtų ir verstų giesmių)“ (MLE IV 143).

⁹ MLEŽ 496. Šio žinyne angliškoje (2014) ir vokiškoje (2018) versijose taip pat minima 11 Ruigio giesmių (MLEŽa 561; MLEŽv 612).

¹⁰ Plg.: „daug prisidėjo rengiant Bibliją (1735) ir J. J. Quando ir J. Behrendo giesmyną (1732, jame išspausdinta 11 [Ruigio] sukurtų ir verstų giesmių)“ (VLE XX 412).

¹¹ Kiekybiniu aspektu jau analizuotos Petro Gotlybo Milkaus (Peter Gottlieb Mielcke, 1695–1753), Jurbarko (vok. *Georgenburg*), o vėliau Mielkiemio (vok. *Mehlkehmen*) kunigo bei Pilypo Ruigio bendradarbio rengiant lietuviškus raštus, giesmės ir jų recepcija XVIII–XX a. pirmosios pusės giesmynuose (žr. *Triškaitė* 2021: 98–116).

¹² QPP IV 34r. Kvanto rankraščio citatoje rodyklė → rodo, į ką taisyta. Ženklaish « » išskiriami vėliau įrašyti žodžiai ar sakiniai (virš eilutės, paraštėje ar antroje tuščioje puslapio grafoje). Gotikiniais rašmenimis rašytame rankraštyje pasitaikantys lotyniško teksto fragmentai (žodžiai ar jų dalys) cituojant perteikiami kursyvu. Plačiau

1 paveikslas. QPP IV 34r: Kvantas apie Valtarkiemio kunigą Ruigį rankraštiniame veikale *Preußische Presbyterologie*; GStA PK: XX. HA Hist. StA Königsberg, Hs, Nr. 2, Bd. 4

1708. Pilypas Ruigys, Katnivos prūsas. Ordinuotas dr. Deutscho 1708 m. penktadienį po 20-ojo sekmadienio po Švč. Trejybės Pilies [bažnyčioje]. Jis gimė Katnivoje 1675 m. kovo 31 d. Šičia introdukuotas 1708 m. 24-ąjį sekmadienį po Švč. Trejybės. Vadovaujant dr. Wegneriui 1703 m. disputavo apie Šventąjį Raštą, be to, 1705 m. išleido traktatą apie senovės status, 4° [formatu], taip pat apie lietuvių kalbą¹³. Jo protėviai kilę iš Meiseno, ten jo senelis Jurgis Ruigys buvo Lybenverdos burmistras, o šio sūnus Povilas Ruigys – inžinierius ir šauktnių kapitonas Klaipėdoje. Kunigo Pilypo Ruigio sūnus ir Teofilio Šulco vaikaitis iš motinos pusės, abudu kunigavo Katnivoje¹⁴. Mirė 1749 m. balandžio 5 d.¹⁵, palaidotas balandžio [?]7 d.

Kitos Prūsijos presbiterologijos *Kurzgefaßte Historische Nachrichten von allen im Königreiche Preußen befindlichen Kirchen und Predigern bei denselben* (1757) autorius Friedrichas Pastenaci's (1718–1770) tik užsiminė, kad Ruigys, šalia kitų religinių ir kalbinių veikalų, išvertęs keletą giesmių, tačiau konkretaus jų skaičiaus nenurodė:

Er war ein recht fertiger Litthauer, und hat an der Ueberfetzung des A. und N. Testaments, welche 1733 heraus gekommen, fleißig gearbeitet. Die ersten eilf Predigten aus M. Langhanfens [Kinder=]Poßtill¹⁶ über die Evangelia find von ihm überfetzet, wie auch **einige Lieder**. <...>

apie šį po Antrojo pasaulinio karo Lietuvos tyrėjų dingusiu laikytą ir neseniai į mokslo apyvartą sugrįžusį rankraštinių Kvantų veikalą, svarbų lietuvių raštijos kūrėjų biografijų šaltinį, žr. Triškaitė 2018: 125–176.

¹³ Kvantas, minėdamas traktatą „de Lingva Litvanica“ (QPP IV 34r), veikiausiai omenyje turėjo Ruigio kalbinį veikalą, kuris iš pradžių, dar iki 1708 m., buvo parašytas lotynų kalba, vėliau pataisytas ir 1735 m. pavadinimu *Meletema* išsiųstas į Angliją Londone gyvenančiam kraštiečiui Dovydui Vilkui (David Wilke, Wilkins, 1685–1745), siekiant jį ten paskelbti, bet vis dėlto išspausdintas Karaliaučiuje 1745 m. vokiečių kalba pavadinimu *Betrachtung der Littauischen Sprache in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften* (žr. Zinkevičius 2008: 164–165).

¹⁴ Citatos fragmento vertimą plg. Blažienė 2020: 27.

¹⁵ Kituose šaltiniuose nurodoma Ruigį mirus 1749 m. balandžio 6 d. (žr. Pastenaci 1757: 109; Arnoldt 1777: 108; Brža II 20; ZM V 1528).

¹⁶ Laužtiniuose skliaustuose [] pateikta sudurtinio žodžio dalis buvo įrašyta ranka leidinio paraštėje.

Anno 1745 gab er eine critifche Betrachtung der litthauifchen Sprache, und 1747 ein litthaufch=deutfches und deutfch=litthaufches Lexicon heraus, welches das erfte ift, fo in Preuffen gedruckt worden. Sein Sohn Paul Friedrich Ruhig, welcher damahlen Lehrer des litthaufchen *Seminarii* in Kõnigsberg war, gab auch in eben demfelben Jahr eine litthauifche Grammatic heraus, welche fein Vater überfehen und verbeßert hat¹⁷.

Jis buvo tikrų tikriausias lietuvis ir uoliai vertė S[enąjį] bei N[aująjį] Testamentą, kuris pasirodė 1733 m.¹⁸ Išvertė pirmuosius vienuolika pamokslų apie Evangeliją iš m[agistro] Langhanseno *Vaikų postilės*, taip pat ir **kelias giesmes**. <...> 1745 m. išleido kritinį lietuvių kalbos tyrinėjimą, o 1747 m. – lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyną, kuris yra pirmasis Prūsijoje išspausdintas žodynas. Jo sūnus Povilas Frydrichas Ruigys, tuometis Lietuvių kalbos seminaro Karaliaučiuje mokytojas, kaip tik tais pačiais metais taip pat išleido lietuvių kalbos gramatiką, kurią peržiūrėjo ir patobulino jo tėvas.

Pats Ruigys apie savo giesmes, kaip ir apie kitų religinių tekstų – Biblijos bei Langhanseno postilės *Kinder-Postille* – vertimą, yra užsiminęs dviejų kalbinių veikalų pratarmėse: traktate *Betrachtung der Littauischen Sprache in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften* (Karaliaučius, 1745) ir dvikalbiame bei dvikrypčiame žodyne *Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon* (Karaliaučius, 1747). Žodyno pratarmėje Ruigys teigė:

Anno 1723. wurde nebft andern *Confratribus* zur Ueberfetzung des neuen, und hernach des alten Testaments, gezogen. Als folche Arbeit A. 1733. geendiget war, auch **einige Lieder**, und die erften eilf Predigten Herrn M. Langhanfens eingefchickt hatte, fing ich an dieses Wörterbuch zu fertigen¹⁹.

1723 metais podraug su kitais konfratrais aš buvau patelktas prie Naujo, o paskiau ir prie Seno testamento vertimo. Kai šis darbas 1733 metais buvo baigtas ir buvau jau išsiuntęs **kelias giesmes** ir pirmuosius vienuolika pono [magistro] Langhanzeno pamokslų, aš pradėjau rašyti šitą žodyną²⁰.

O štai traktato pratarmėje Ruigio rašyta:

<...> durch GOTTeS Gnade **die neue Ueberfetzung der Bibel und Lieder herfür kam**, und auch mir aufgetragen wurde²¹.

¹⁷ Pastenaci 1757: 108–109.

¹⁸ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad iš tiesų 1733 m. baigtas versti Senasis Testamentas, tuo tarpu Naujasis Testamentas išleistas jau 1727 m., o visa lietuviška Biblija išspausdinta 1735 m.

¹⁹ Ruhig 1744-05-11: [4r].

²⁰ Ruigys 1986: 384.

²¹ Ruhig 1745: 4.

<...> per [D]ievo malonę **atėjo metas naujai versti** Bibliją ir **giesmes**, tai buvo ir man pavesta²².

Kaip matyti, Ruigys savo veikalų pratarmėse mini prisidėjęs rengiant trijų žanrų religinių tekstų vertimus: Biblijos (tiek Naujojo, tiek Senojo Testamento), pamokslų ir giesmių. Ruigio formuluotės suponuoja, kad šios veiklos jis ėmėsi bažnytinės vyresnybės pavedimu (greičiausiai pakviestas Kvanto arba Berento). Nei žodyno, nei traktato pratarmėse savo giesmių skaičiaus Ruigys neatskleidė. Lietuvių raštijos istoriografijoje, kaip jau minėta, nurodomas jų kiekis šiek tiek įvairuoja (žr. Įvadą). Tad toliau svarbu išsiaiškinti, ką liudija pirminiai šaltiniai – mūsų dienas pasiekę Prūsijos Lietuvos oficialiojo bažnytinio evangelikų liuteronų giesmyno leidimai bei redakcijos.

2. KIEK RUIGIO GIESMIŲ PUBLIKUOTA OFICIALIAJAME BAŽNYTINIAME PRŪSIJOS LIETUVOS EVANGELIKŲ LIUTERONŲ GIESMYNE?

2.1. Pirmą kartą Ruigio giesmės paskelbtos 1732 m. – pirmajame Įsruties vyskupo Berento parengto atnaujinto oficialiojo bažnytinio evangelikų liuteronų giesmyno *Iß naujo pérweizdėtos ir pagérintos Giesmû-Knygos* leidime, pasirodžiusiame Karaliaučiuje, Johanno Friedricho Reussnerio spaustuvėje (žr. 2 pav.)²³. Šis ir vėlesni leidimai pasirodė prižiūrint jau minėtam Karaliaučiaus universiteto teologijos profesoriui ir vyriausiajam rūmų pamokslininkui Kvantui. Tai vadinamasis Kvanto-Berento giesmynas. Šio naujo giesmių rinkinio pagrindu imtas trečiasis Danieliaus Kleino (1609–1666) giesmyno *Naujos Giesmjû Knygos* (Karaliaučius, 1666) leidimas, išleistas pavadinimu *Naujos pagérintos Giesmjû-Knygos* (Karaliaučius, 1705) ir parengtas Frydricho Zigmanto Šusterio (Friedrich Sigismund Schuster, 1671–1750)²⁴. Vadinamasis Kvanto-Berento giesmynas pasirodė dar penkis kartus: ²1735, ³1738, ⁴1740, ⁵1745, ⁶1748 m.

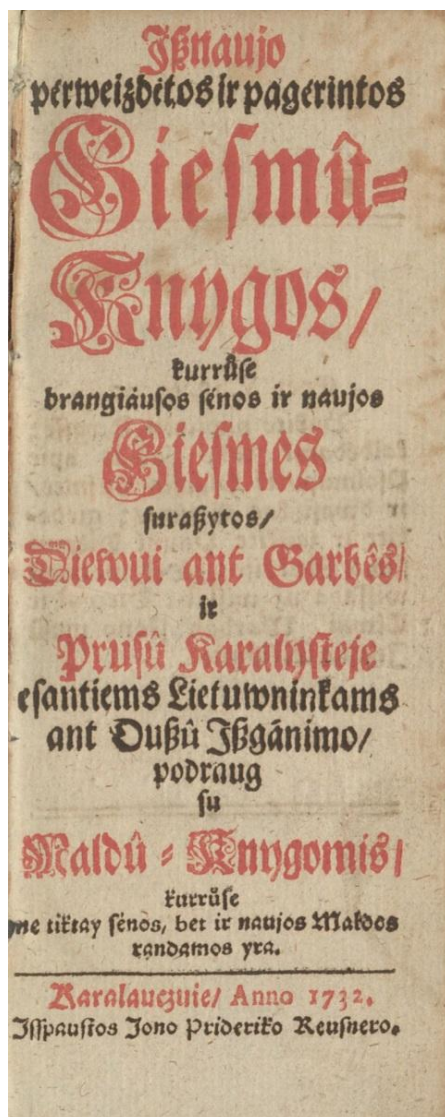
Šis giesmynas iš esmės tęsė ankstesniuose giesmynuose gyvavusią tradiciją įvardyti giesmių kūrėjus, tik jame naujųjų tekstų vertėjai ar autoriai, kitaip nei ankstesniais amžiais gyvenę jų pirmtakai, nurodyti ne pavardėmis, o kriptonimais – tokios skirties priežastį paaiškino pats Kvantas vokiškoje giesmyno pratarmėje: kad mirusių giesmių kūrėjų ir vertėjų vardai nebūtų užmiršti, o gyviesiems kad nekiltų pasididžiavimo pagundų²⁵.

²² Ruigys 1986: 108.

²³ Šiuo metu žinomas tik vienas pirmojo (1732) leidimo šio giesmyno egzempliorius, kuris saugomas Prūsijos kultūros paveldo Valstybinėje bibliotekoje Berlyne (vok. *Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz*; SBB PK: En 9820) (žr. Kaunas 1986: 269; LBP 18, Nr. 135).

²⁴ LB I 45, Nr. 135. Plačiau apie šį giesmyną žr. Michellini 2009: 97–131; 2010.

²⁵ Vienintelis šiandien žinomas pirmojo leidimo egzempliorius (žr. 23 išnašą) yra be jokios pratarmės. Ankstyviausia Kvanto pratarmė žinoma iš antrojo leidimo, žr. Quandt 1735-12-01: [VII–VIII].

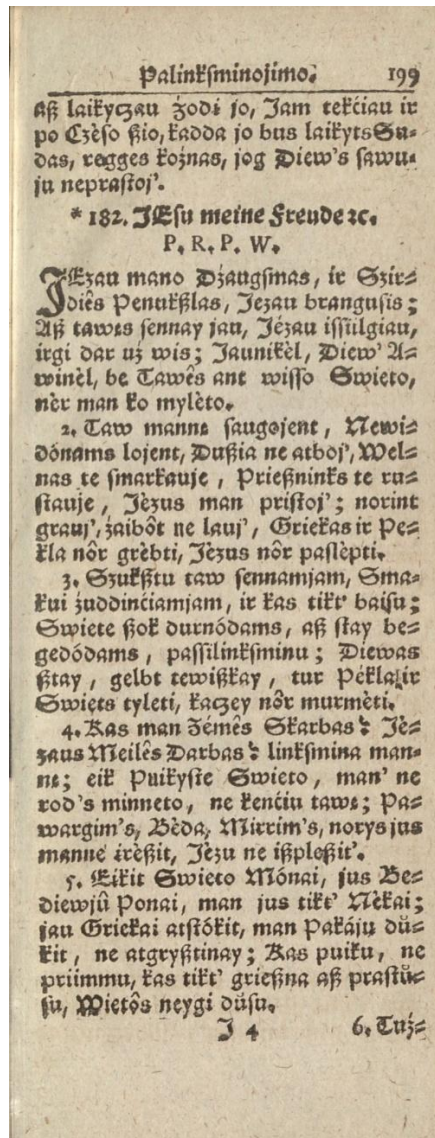
2 paveikslas. G1732: antraštinis puslapis; SBB PK: En 9820

Tiek pirmajame, tiek vėlesniuose leidimuose Ruigio giesmės žymėtos kriptonimu „P. R. P. W.“, t. y. lot. *P[hilippus] R[uhigius.] P[astor] W[alterkemensis]* (liet. *Pilypas Ruigys, Valtarkiemio kunigas*) (žr. 3, 4 pav.), tad nesudėtinga jas identifikuoti. Iš šių kriptonimų matyti, kad 1732 m. leidime iš viso paskelbtos 9 Ruigio giesmės. Primintina, kad pirmasis vadinamojo Kvanto-Berento giesmyno leidimas buvo sudarytas iš pagrindinės dalies (G1732 1–358, Nr. 1–301) ir priedo „APPENDIX arba Kittos naujos Giesmes šwėžey pridėtos“ (G1732 359–408, Nr. 302–335). Ruigio giesmių esama abiejose giesmyno dalyse. Pagrindinėje dalyje randamos šešios jo giesmės²⁶:

- 1) „Dabar su angelų pulku“²⁷ (G1732 8–9, Nr. 10),
- 2) „Jėzus miels atėjo“ (G1732 13–14, Nr. 14),

²⁶ Čia ir toliau jos vadinamos ta tvarka, kuria išdėstytos šiame giesmyno leidime.

²⁷ Skirtinguose giesmynuose Ruigio giesmių pavadinimų (jie sutapo su pirmąja giesmės eilute) rašyba kiek įvairavo, todėl čia ir toliau jie pateikiami dabartine rašyba. Tais atvejais, kai cituojamas konkretus giesmyno leidimas, išlaikoma autentiška rašyba.

3 paveikslas. G1732 199: Ruigio išverstōs Johanno Francko giesmės „Jesu, meine Freude“ („Jėzau, džiaugsmas mano“) fragmentas; SBB PK: En 9820

3) „Jėzau, mano džiaugsmas“²⁸ (G1732 199–200, Nr. 182) (žr. 3 pav.),

4) „Nesitūžyk taip, širdelė“ (G1732 204–206, Nr. 186),

5) „Ak, kaip galim svietą šį mylėti“ (G1732 343–344, Nr. 292),

6) „Ak, gražus dangau“ (G1732 356–357, Nr. 300).

Priede įdėtos dar trys Ruigio giesmės:

7) „Jėzus, mano mielasis“ (G1732 375–376, Nr. 314),

8) „Ką galiu aš, griešnas, veikti“ (G1732 381–382, Nr. 318),

9) „Dangaus saulelė mieliausi[a]“ (G1732 401–403, Nr. 330).

Šiais Ruigio tekstais praturtintas oficialiojo giesmyno repertuaras išplečiant kelias te-
mines giesmių grupes. Pagrindinės dalies pirmosios dvi giesmės pateko į skyrelį „Kalėdų

²⁸ Vėlesniuose leidimuose (ne vėliau kaip nuo 1745 m. pasirodžiusio penktojo leidimo) šios giesmės pradžia buvo pakeista į „Jėzau, džiaugsmas mano“ (plačiau apie tai žr. 4 sk.).

giesmės apie Kristaus užgimimą“, dar kitos dvi – į skyrelį „Giesmės palinksmuojimo“, o likusios dvi – atitinkamai į skyrelius „Giesmės apie sūdną dieną ir prikėlimą“ bei „Giesmės apie amžiną dangaus linksmybę“. Priede paskelbtos giesmės priklauso šioms trimis teminėms grupėms: „Ant Velykų“, „Giesmės apie griekų išpažinimą“, „Ant vakaro meto“.

Taigi pirminio šaltinio duomenys verčia koreguoti tiek Įvade cituotą Biržiškos teiginį, kad Ruigys „1732 m. naujam Kvant-Berento giesmynui pateikė 12 giesmių“²⁹, tiek enciklopedijose teikiamą informaciją.

Primintina, kad, be Ruigio, prie šio oficialiojo giesmyno repertuaro plėtros prisidėjo pats jo parengėjas Berentas ir dar keli Prūsijos Lietuvos dvasininkai: tuometis Jurbarko kunigas Petras Gotlybas Milkus, itin aktyvus Kvant ir Berento talkininkas, ir jo svainis Papelkių kunigas Adomas Frydrichas Šimelpenigis (Adam Friedrich Schimmelpfennig, 1699–1763), taip pat Želvos kunigas Kristijonas Štimeris (Christian Stimer, Stimehr, 1676–1750), Klaipėdos kunigas Abraomas Dovydas Liuneburgas (Abraham David Lüneburg, 1670–1743), Rusnės kunigas Jonas Jokūbas Šperberis (Johann Jacob Sperber, 1679–1741). Iš G1732 pateiktų kriptonimų matyti, kad pirmajame leidime Milkus paskelbė 19 giesmių, Berentas – 18, Šimelpenigis – 15, Štimeris – 4, Liuneburgas ir Šperberis – po vieną. Be to, į G1732 įtrauktos 8 giesmės tuomet jau mirusių kunigų: Katyčių kunigo Jono Andriaus Cezario (Johannes Andreas Caesar, ~1650–1710) ir Pilupėnų kunigo Kristupo Polio (Christoph Poll, ?–1693) – po 3, o Narkyčių kunigo Frydricho Kristupo Rabės (Friedrich Christoph Rabe, 1669–1720) – 2. Pirmajame leidime iš viso paskelbtos 335 giesmės (žr. G1732), iš kurių, pasak Michelini'o, naujų tekstų yra apie aštuonias dešimtis³⁰. Vertinant kiekybiniu aspektu Ruigio indėlis (9 giesmės) 1732 m. leidime nebuvo nei pats didžiausias, nei pats menkiausias: naujųjų giesmių kontekste jo tekstai sudaro maždaug 12 proc., o viso giesmyno – 2,7 proc.

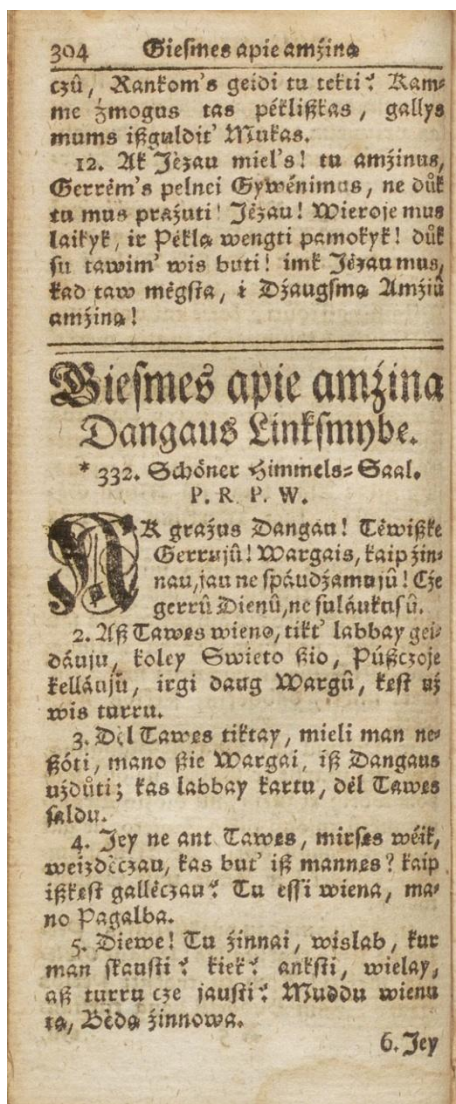
Ligi Ruigio gyvenimo pabaigos (mirė 1749 m. balandžio 6 d., sulaukęs 74-erių) oficialiojo giesmyno leidimuose paskelbtos dar kelios jo giesmės (žr. toliau).

2.2. Praėjus vos trejiems metams nuo pirmojo leidimo pasirodymo, 1735 m. Karaliaučiuje išspausdintas antrasis³¹. Šis leidimas buvo papildytas 26 naujomis giesmėmis, kurias įteikė du Prūsijos Lietuvos kunigai: Fabijonas Ulrichas Glazeris (Fabian Ulrich Glaser, 1688–1747), pirmą sykį oficialiajame giesmyne paskelbęs 18 giesmių, ir minėtasis Šimelpenigis, pateikęs dar 8 naujus vertimus. Tuo tarpu Ruigio giesmių skaičius nepakito – jame publikuotos tos pačios 9 giesmės, paskelbtos jau 1732 m. (žr. 1 lentelę ir 4 pav.). Vienintelis skirtumas tas, kad tos trys giesmės, kurios pirmajame leidime buvo įdėtos priede „APPENDIX arba Kittos naujos Giefmes βwēžey pridėtos“, antrajame jau yra integruotos į pagrindinę giesmyno dalį,

²⁹ BrZA II 21.

³⁰ Michelini 2009: 104; taip pat plg. naujuosius 1732 m. leidimo tekstus, paskelbtus su vokiškais originalais ir komentarais: Michelini 2010: 67–209.

³¹ Šiuo metu žinomas vienintelis antrojo (1735) leidimo egzempliorius yra saugomas Čekijos Respublikos nacionalinėje bibliotekoje (ček. *Národní knihovna České republiky*; NK ČR: 33 K 139) Prahoje. Plačiau apie šį neišlikusiu laikytą leidimą ir neseniai surastą jo egzempliorių žr. Triškaitė 2020: 33–82.

4 paveikslas. G1735 394: Ruigio išverstos Simono Dacho giesmės „Schöner Himmelsaal“ („Ak, gražus dangau“) fragmentas; NK ČR: 33 K 139

prie atitinkamos teminės grupės giesmių (kaip, beje, ir visos kitos šiame priede skelbtos giesmės): giesmė „Jėzus, mano mielas“ (G1732 375–376, Nr. 314 [App.]) pateko į skyrelį „Giesmės ant Velykų“ (G1735 66–67, Nr. 66), „Ką galiu aš, griešnas, veikti“ (G1732 381–382, Nr. 318 [App.]) – į skyrelį „Apie spavedę, arba Griekų išpažinimą“ (G1735 141, Nr. 133), o „Dangaus saulėlė mieliausi[a]“ (G1732 401–403, Nr. 330 [App.]) – į skyrelį „Giesmės vakarais giedamos“ (G1735 321–322, Nr. 273).

2.3. Duomenų apie Ruigio giesmes trečiajame (1738) ir ketvirtajame (1740) vadina-
 mojo Kvanto-Berento giesmyno leidimuose kol kas nesama, nes šiuo metu nežinoma nė vieno
 išlikusio egzemplioriaus³². Kol nerasta šių leidimų egzempliorių, neįmanu tiksliai pasakyti,

³² Šiedu giesmyno leidimai *Lietuvos bibliografijoje* registruoti remiantis Kvanto pratarmėmis vėlesniuose leidi-
 muose ir ankstesnėmis Karolio Estreicherio, Silvestro Baltramaičio bei Vaclovo Biržiškos bibliografijomis (LB I
 46, Nr. 137–138; Quandt 1745-05-01: [IV]; Quandt 1748-03-01: [V]; Quandt 1757-09-04: 3r; Estreicher 1903:
 97; taip pat žr. Estreicher 1899: 139; Baltramaitis 1904: 14, Nr. 87, 89; Biržiška 1924: sk. 55, Nr. 158, 161).

kada ir kiek į oficialųjį giesmyną įtraukta naujų Ruigio giesmių. Išlikę pirminiai šaltiniai (t. y. giesmynai) ir kai kurių amžininkų (pvz., Kvanto, Ostermejerio) liudijimai leidžia rekonstruoti tokią kiekybinę oficialiojo giesmyno kaitą: G1732 paskelbtos 335 giesmės, G1735 – 360, G1738 – [360], G1740 – [400], G1745 – 409, 1748 – 417³³. Atsižvelgiant į tai, kad antrajame (1735) ir trečiajame (1738) leidimuose bendras giesmių skaičius sutampa, spėtina, kad naujų Ruigio giesmių į giesmyną galėjo patekti tik nuo ketvirtojo (1740).

2.4. Kol kas patikimai tegalima teigti, kad mūsų dienas pasiekusiame penktajame leidime³⁴, pasirodžiusiame Karaliaučiuje 1745 m., jau yra pridėtos trys naujos (t. y. 1732 ir 1735 m. leidimuose neskelbtos) Ruigio giesmės:

10) „Dvasia Dievo tu šventoji“ (G1745 86–88, Nr. 96),

11) „Pabusk dabar, dūšele“ (G1745 110, Nr. 120),

12) „Lašelis vynuogėlių“ (G1745 411–412, Nr. 398) (plg. 1 lentelę).

Kitaip tariant, nuo 1735 (o veikiausiai nuo 1740) iki 1745 m., t. y. nuo antrojo (o greičiausiai nuo ketvirtojo) iki penktojo leidimo, vadinamasis Kvanto–Berento giesmynas buvo papildytas dar trimis Ruigio giesmėmis. Šie jo tekstai papildė atitinkamai tris oficialiojo giesmyno temines giesmių grupes: „Apie Šventą Dvasią“, „Apie šventą dieną“, „Apie amžiną dangaus linksmybę“. Šios trys giesmės yra ir šeštajame leidime (žr. G1748 86–88, Nr. 96; G1748 110, Nr. 120; G1748 411–412, Nr. 398 ir 1 lentelę)³⁵. Taigi iki XVIII a. vidurio, tiksliau – penktajame dešimtmetyje, Ruigio giesmių skaičius oficialiajame giesmyne išaugo iki 12.

2.5. Leidžiant naujus oficialiojo giesmyno leidimus ir keičiantis rengėjams bei redaktoriams, Ruigio giesmės ir toliau buvo traukiamos į naujas šio giesmių rinkinio redakcijas ir leidimus. Biržiška teigė, kad: „[j]as visas savo giesmyne pakartojo ir Šimelpenigis“³⁶.

Oficialiojo giesmyno repertuaro analizė liudija, kad tiek Adomo Frydricho Šimelpenigio, tiek Karolio Gotardo Keberio (Karl Gotthard Keber, 1756–1835), tiek Frydricho Kuršaičio (Friedrich Kurschat, 1806–1884)³⁷ redakcijose pastoviai skelbta 12 Ruigio giesmių (žr.,

³³ Žr. Triškaitė 2020: 61.

³⁴ Penktojo (1745) leidimo težinomas vienas egzempliorius, jis saugomas Rusijos mokslų akademijos bibliotekoje Sankt Peterburge (Л6 1044) (LB I 46–47, Nr. 139) ir nėra prieinamas. Vis dėlto šį leidimą įtraukti į analizę pavyko pasitelkus jo mikrofilmą, esantį Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (LNB: MF 67–69).

³⁵ Šiuo metu žinomi du šeštojo (1748) leidimo egzemplioriai: vienas saugomas Prūsijos kultūros paveldo Valstybinėje bibliotekoje Berlyne (SBB PK: En 9822) (LBP 18, Nr. 140), o kitas, defektinis, – Vilniaus universiteto bibliotekoje (VUB: L_R 810/1) (LB I 47, Nr. 140).

³⁶ BržA II 21.

³⁷ Plačiau apie vadinamuosius Šimelpenigio, Keberio ir Kuršaičio giesmynus žr. atitinkamai Michelini 2009: 132–153, 181–184, 185–194. Taip pat apie Keberio giesmynų genezę ir kalbą žr. Kabašinskaitė 2001: 13–54.

pvz., G[1752]³⁸, G1757³⁹, G1832, G1877 ir 1 lentelę). Visos šios Ruigio giesmės perimtos ir į 1936 m. Klaipėdos krašto evangeliškosios konsistorijos išleistą giesmyną *Pagerintos giesmių knygos* – paskutinį Prūsijos Lietuvos oficialiojo evangelikų liuteronų giesmyno leidimą iki Antrojo pasaulinio karo (žr. G1936 ir plg. 1 lentelę).

1 lentelė. Ruigio giesmės ir jų recepcija XVIII–XX a. pirmosios pusės oficialiojo bažnytinio evangelikų liuteronų giesmyno leidimuose

Nr.	Ruigio paskelbtų giesmių pavadinimai (strofų skaičius)	G1732 giesmės eilės Nr., puslapis	G1735 giesmės eilės Nr., puslapis	G1745, G1748 giesmės eilės Nr., puslapis	G[1752], G1757 giesmės eilės Nr., puslapis	G1832 giesmės eilės Nr., puslapis	G1877, G1936 giesmės eilės Nr., puslapis
1.	„Dabar su angelų pulku“ (4 str.)	Nr. 10, p. 8–9	Nr. 13, p. 11–12	Nr. 15, p. 12–13	Nr. 15, p. 12–13	Nr. 15, p. 14–15	Nr. 15, p. 12–13
2.	„Jėzus miels atėjo“ (4 str.)	Nr. 14, p. 13–14	Nr. 17, p. 16	Nr. 19, p. 16–17	Nr. 19, p. 16–17	Nr. 19, p. 16 ^(c)	Nr. 19, p. 16–17
3.	„Dvasia Dievo tu šventoji“ (13 str.)	–	–	Nr. 96, p. 86–88	Nr. 96, p. 86–88	Nr. 96, p. 91–93	Nr. 96, p. 86–88 ⁴⁰
4.	„Pabusk dabar, dūšele“ (7 str.)	–	–	Nr. 120, p. 110	Nr. 120, p. 110	Nr. 120, p. 119–120	Nr. 120, p. 110 ⁴¹
5.	„Jėzau, džiaugsmas mano“ ⁴² (6 str.)	Nr. 182, p. 199–200	Nr. 206, p. 229–230	Nr. 248, p. 252–253	Nr. 248, p. 252–253	Nr. 248, p. 288–289	Nr. 248, p. 252–253 ⁴³
6.	„Nesitūžyk taip, širdelė“ (12 str.)	Nr. 186, p. 204–206	Nr. 212, p. 237–239	Nr. 256, p. 260–262	Nr. 256, p. 260–262 ⁴⁴	Nr. 256, p. 298–300	Nr. 256, p. 260–262
7.	„Ak, kaip galim svieta šį mylėti“ (8 str.)	Nr. 292, p. 343–344	Nr. 324, p. 381–382	Nr. 387, p. 398	Nr. 387, p. 398	Nr. 387, p. 364–465	Nr. 387, p. 398
8.	„Ak, gražus dangau“ (9 str.)	Nr. 300, p. 356–357	Nr. 332, p. 394–395	Nr. 395, p. 408–409	Nr. 394, p. 406–407	Nr. 394, p. 475–476	Nr. 394, p. 406–407 ⁴⁵

³⁸ Straipsnyje remiamasi Lietuvių literatūros ir tautosakos institute saugomu giesmyno egzemplioriumi, kuris išlikęs be antraštinio lapo (LLTIB: B 1956). Kvanto pratarmė pasirašyta 1752 m. rugsėjo 4 d., o drauge su giesmynu įrišto maldyno antraštiniame lape nurodyti 1753 m. Devintajame, t. y. 1757 m., giesmyno leidime esanti Kvanto pratarmė liudija, kad ankstesnis, t. y. aštuntasis, leidimas pasirodęs 1752 m. (Quandt 1757–09–04: 3r).

³⁹ 1757 m. leidimo težinomas vienas egzempliorius, kuris saugomas Rusijos nacionalinėje bibliotekoje Sankt Peterburge (LB I 386–387, Nr. 1099). Šiuo leidimu pavyko pasiremti pasitelkus jo mikrofilmą, esantį Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje (LMAVB: Mf 391).

⁴⁰ Giesmė perimta ir į G2007 (176–177, Nr. 119, 6 str.).

⁴¹ Redaguotu pavadinimu „Pabusk, manoji siela“ giesmė perimta į G2007 (237–238, Nr. 165, 5 str.).

⁴² G1732, G1735: „Jėzau, mano džiaugsmas“.

⁴³ Redaguotu pavadinimu „Jėzau, versme džiaugsmo“ giesmė perimta į G2007 (415–416, Nr. 310, 4 str.).

⁴⁴ G1757 įrašyta „162“ vietoje „262“.

⁴⁵ Šiek tiek redaguotu pavadinimu „O, gražus dangau“ giesmė perimta į G2007 (752–753, Nr. 566, 9 str.).

9.	„Lašelis vynuogėlių“ (10 str.)	–	–	Nr. 398, p. 411–412	Nr. 387 ⁴⁶ , p. 409–410	Nr. 397, p. 479–480	Nr. 397, p. 409–410 ⁴⁷
10.	„Jėzus, mano mielasis“ (10 str.)	Nr. 314, p. 375–376 [App.]	Nr. 66, p. 66–67	Nr. 77, p. 70–71	Nr. 77 ⁴⁸ , p. 70–71	Nr. 77, p. 71–73	Nr. 77, p. 70–71 ⁴⁹
11.	„Ką galiu aš, griešnas, veikti“ (7 str.)	Nr. 318, p. 381–382 [App.]	Nr. 133, p. 141	Nr. 156, p. 148–149	Nr. 156, p. 148–149	Nr. 156, p. 165–166	Nr. 156, p. 148–149 ⁵⁰
12.	„Dangaus saulelė mieliausi[a]“ (9 str.)	Nr. 330, p. 401–403 [App.]	Nr. 273, p. 321–322	Nr. 321, p. 333–334	Nr. 321, p. 333–334	Nr. 321, p. 386–387	Nr. 321, p. 333–334 ⁵¹

2.6. Dera paminėti ir tai, kad Ruigio giesmės skelbtos ne tik oficialiajame giesmyne. Antai jau minėtas Trempų kunigas Ostermejeris, nors ir kritiškai vertino Ruigio kūrybinį talentą⁵², buvo įtraukęs jo giesmių į savo sudarytą giesmyną *Giesmes βwentos Bažnycoje ir Namėj' giedojamos* (Karaliaučius, 1781)⁵³. Tiesa, tikslaus jų skaičiaus pasakyti neįmanu, nes kol kas nerastas nė vienas Ostermejerio giesmyno egzempliorius, tačiau iš formuluotės jo veikale *Erste Littauische Liedergeschichte* akivaizdu, kad mažų mažiausiai dvi⁵⁴, bet tikėtina, kad daugiau.

Visas 12 Ruigio giesmių savajame giesmyne *Sėnos ir naujos krikščioniškos Giesmės* (Karaliaučius, 1806)⁵⁵ paskelbė Pilkalnio kantorius Kristijonas Gotlybas Milkus (Christian Gottlieb Mielcke, 1733–1807), Ruigio bendražygio Petro Gotlybo Milkaus sūnus, savo iniciatyva rengdamas naują giesmių rinkinį ir taip oponuodamas dėl giesmių redagavimo principų Ostermejeriui (žr. MG1806 12–13, Nr. 14; 16–17, Nr. 18; 72–73, Nr. 75; 87–89, Nr. 90; 109–110, Nr. 110; 146–147, Nr. 144; 254–255, Nr. 226; 264–266, Nr. 234; 334–336, Nr. 288; 395–396, Nr. 344; 400–401, Nr. 348; 403–405, Nr. 351).

Įdomu yra tai, kad viena Ruigio giesmė pasirodė patraukli ir surinkimininkams: šios religinės bendruomenės raštiją tirianti Inga Strungytė-Liugienė yra nustačiusi, kad Ruigio išversta giesmė „Jėzau, džiaugsmas mano“ (← Johann Franck, „Jesu meine Freude“), nenurodant vertėjo, buvo paskelbta Kristijono Endrikio Mertikaičio sudarytame giesmyne

⁴⁶ G[1752] įrašyta „Nr. 387“ vietoje „Nr. 397“.

⁴⁷ Giesmė perimta į G2007 (720–722, Nr. 542, 8 str.).

⁴⁸ G1757 įrašyta „Nr. 57“ vietoje „Nr. 77“.

⁴⁹ Giesmė perimta į G2007 (144–145, Nr. 95, 9 str.).

⁵⁰ Redaguotu pavadinimu „Ką galiu aš, kaltas, veikti“ perimta į G2007 (604, Nr. 458, 7 str.).

⁵¹ Redaguotu pavadinimu „Danguj saulelė mieliausia“ perimta į G2007 (581–582, Nr. 440, 4 str.).

⁵² Ostermeyer 1793: 124–128; Ostermejeris 1996: 361–363.

⁵³ Tokį šio veikiausiai neišlikusio giesmyno pavadinimą nurodo pats jo sudarytojas Ostermejeris (Ostermeyer 1793: 153). Plačiau apie Ostermejerio giesmyną žr. Michelini 2009: 154–166.

⁵⁴ Plg.: „Wer es indiffen wiffen will, darf **die beyden Lieder** nur in meinem Gefangbuch nachfehen und mit dem alten Auffatz vergleichen“ (Ostermeyer 1793: 128; „Kas vis dėlto norėtų sužinoti daugiau, tepažiūri **abi giesmes** mano giesmyne ir tepalygina jas su senąja redakcija“ (Ostermejeris 1996: 363)).

⁵⁵ Plačiau apie Milkaus giesmyną žr. Michelini 2009: 166–180.

Visokios naujos giesmės arba evangeliški psalmi (Tilžė, ¹1817; žr. MerG1825 252–254, Nr. 123), tik atkreiptinas dėmesys, kad tai yra Ruigio vertimo variantas, papildytas 7 strofomis⁵⁶.

Nors nuo XX a. vidurio Lietuvoje funkcionavę ir iki šiol tebefunkcionuojantys evangelikų liuteronų giesmynai ir nėra tiesioginis šio tyrimo objektas, vis dėlto svarbu paminėti, kad Ruigio giesmių tebesama ir dabartiniame evangelikų liuteronų giesmyne *Krikščioniškos giesmės* (2007), išleistame Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčios konsistorijos. Tik čia jų jau trečdaliu mažiau – 8 (žr. G2007 ir 1 lentelės komentarus), be to, čia jos smarkiai redaguotos (apie redagavimo pobūdį žr. 4 sk.).

3. RUIGIO GIESMIŲ AUTORYSTĖ

Iš Prūsijos Lietuvos oficialiajame bažnytiniame evangelikų liuteronų giesmyne paskelbtų 12 Ruigio giesmių 11 yra vertimai, o viena giesmė – Sekminių giesmė „Dvasia Dievo tu šventoji“ – originalus kūrinys, parašytas paties Ruigio. Taip teigė dar Ostermejeris, paskelbęs pirmąją lietuviškų giesmynų istoriją *Erste Littauische Liedergeschichte* (citatą žr. Įvade)⁵⁷. Originalioji Ruigio giesmė pirmą kartą paskelbta ne vėliau kaip 1745 m., t. y. penktajame giesmyno leidime (žr. 2 sk.).

Ruigio išverstų 11 vokiškų giesmių autoriai buvo žinomi Baroko epochos kūrėjai: Heinrichas Albertis (1604–1651), Simonas Dachas (1605–1659), Johannas Flittneris (1618–1678), Erasmus Finxas (Francisci, 1627–1694), Johannas Franckas (1618–1677), Paulius Gerhardtas (1607–1676), Peteris (von) Hagenas (Petrus Hagius, 1569–1620), Brandenburgo kunigaikštienė Louise'ė Henriette'ė (1627–1667), Michaelis Schernackas (1622–1675), Christianas Scriveris (1629–1693) (žr. 2 lentelę). Tarp šių XVI–XVII a. kūrėjų yra du Baroko epochos klasikais tituluojami autoriai – Dachas ir Gerhardtas. Trys iš dešimties – Albertis, Dachas ir Hagenas – priklauso Karaliaučiaus giesmių kūrėjų ratui⁵⁸. Karaliaučiuje, veikiausiai Dacho paskatintas, religine poezija susidomėjo ir tenykščio universiteto Teisės fakulteto studentas Franckas, po studijų grįžęs į gimtinę⁵⁹.

Ruigys išvertė dvi Alberčio giesmes, o visų kitų autorių – po vieną. Tarp jų – itin populiarī Dacho giesmė „Schöner Himmelssaal“⁶⁰. Ruigys, regis, buvo pirmasis, į lietuvių

⁵⁶ Strungytė-Liugienė 2014: 38, 130.

⁵⁷ Ostermeyer 1793: 125; Ostermejeris 1996: 362.

⁵⁸ Iš Tiuringijos kilęs Albertis studijavo Leipcigo ir Karaliaučiaus universitete, o nuo 1631 m. visą likusį gyvenimą tarnavo Karaliaučiaus katedroje vargonininku (plačiau žr. Koch 1973 [1867]b: 191–197); į lietuvių kalbą išverstos 6 jo giesmės (Michelini 2009: 276). Klaipėdoje gimęs Dachas studijavo teologiją ir filosofiją Karaliaučiaus universitete, paskui jame dėstė poetiką, išrinktas rektoriumi, sukūrė daugybę pasaulietinių eilėraščių ir giesmių, yra žinomo kūrinio „Anke von Tharau“ autorius, laikomas vienu reikšmingiausių vokiečių Baroko literatūros atstovų (plačiau žr. Koch 1973 [1867]b: 182–191); į lietuvių kalbą išverstos 27 jo giesmės (Michelini 2009: 279–280). Hagenas gimė Prūsijoje, beveik du dešimtmečius ėjo Karaliaučiaus katedros mokyklos rektorius pareigas (plačiau žr. Koch 1973 [1867]a: 275–276); į lietuvių kalbą išverstos 9 jo giesmės (Michelini 2009: 287).

⁵⁹ Plačiau apie Francką žr. Koch 1973 [1867]b: 378–385; taip pat Michelini 2009: 282.

⁶⁰ Apie Dacho giesmių recepciją XVIII a. lietuviškuose giesmynuose, ypač Kristijono Gotlybo Milkaus parengtame giesmių rinkinyje, žr. Sidabraitė 2008: 397–409.

kalbą išvertęs po Flittnerio ir Scriverio giesmę⁶¹. Versdamas giesmes, jis išlaikė originalų sandarą, t. y. vertimų netrumpino (žr. 2 lentelę)⁶².

2 lentelė. Pilypo Ruigio giesmės, skelbtos XVIII–XX a. pirmosios pusės Prūsijos Lietuvos evangelikų liuteronų giesmynuose

Ruigio giesmių pavadinimai (strofų skaičius)	Ruigio išverstų giesmių vokiškų originalų pavadinimai (strofų skaičius)	Giesmių autoriai
„Ak, gražus dangau“ (9 str.)	← „Schöner Himmelssaal“ (9 str.) ⁶³	Simon Dach (1605–1659)
„Ak, kaip galim svieta šį mylėti“ (8 str.)	← „O wie mögen wir doch unser Leben“ (8 str.) ⁶⁴	Heinrich Alberti (1604–1651)
„Dabar su angelų pulku“ (4 str.)	← „Nun laßt uns mit den Engelein“ (4 str.) ⁶⁵	Peter (von) Hagen (1569–1620)
„Dangaus saulelė mieliausi[a]“ (9 str.)	← „Der lieben Sonnen Licht und Pracht“ (9 str.) ⁶⁶	Christian Scriver (1629–1693)
„Dvasia Dievo tu šventoji“ (13 str.)	–	Pilypas Ruigys (1675–1749)
„Jėzau, džiaugsmas mano“ (G1732, G1735: „Jėzau, mano džiaugsmas“) (6 str.)	← „Jesu, meine Freude“ (6 str.) ⁶⁷	Johann Franck (1618–1677)
„Jėzus, mano mielas“ (10 str.)	← „Jesus, meine Zuversicht“ (10 str.) ⁶⁸	Louise Henriette von Brandenburg (1627–1667)
„Jėzus miels atėjo“ (4 str.)	← „Unser Heil ist kommen“ (4 str.) ⁶⁹	Heinrich Alberti

⁶¹ Žr. Michelini 2009: 282, 301.

⁶² Nustatant vokiškų originalų autorius ir strofų skaičių remtasi Alberto Friedricho Wilhelmo Fischerio veikalu *Kirchenlieder-Lexicon* (I–II t., 1878, 1879), be to, pasitelktas ir dabartinis evangelikų liuteronų giesmynas *Krikščioniškos giesmės* (2007), kuriame prie giesmių nurodomi teksto bei melodijos autoriai ir vertėjai, taip pat pasiremta Guido Michelini'o (2009; 2010) tyrimais. Trys Ruigio verstos giesmės – Alberčio „Unser Heil ist kommen“, Dacho „Schöner Himmelssaal“ ir Hageno „Nun laßt uns mit den Engelein“ – Fischerio veikale neminimos, dėl jų autorystės žr. Koch 1973 [1867]a; 1973 [1867]b; taip pat Michelini 2010: 225–226.

⁶³ Koch 1973 [1867]b: 190.

⁶⁴ Fischer 1879: 216.

⁶⁵ Koch 1973 [1867]a: 276; 1973 [1867]b: 257; Wackernagel 1990 [1870]: 333.

⁶⁶ Fischer 1878: 111.

⁶⁷ Fischer 1878: 378–379.

⁶⁸ Fischer 1878: 390–396.

⁶⁹ Koch 1973 [1867]b: 196, 278.

„Ką galiu aš, griešnas, veikti“ (7 str.)	←	„Ach was soll ich Sünder machen“ (7 str.) ⁷⁰	Johann Flittner (1618–1678)
„Lašelis vynuogėlių“ (10 str.)	←	„Ein Tröpflein von den Reben“ (10 str.) ⁷¹	Erasmus Finx (Francisci, 1627–1694)
„Nesitūžyk taip, širdede“ (12 str.)	←	„Weg, mein Herz, mit den Gedanken“ (12 str.) ⁷²	Paul Gerhardt (1607–1676)
„Pabusk dabar, dūšele“ (7 str.)	←	„Wohl auf, Herz und Gemüte“ (7 str.) ⁷³	Michael Schernack (1622–1675)

4. RUIGIO GIESMIŲ REDAGAVIMO TENDENCIJOS

4.1. Ruigio giesmės pradėtos redaguoti dar iki 1732 m., kai pirmą kartą publikuotos Kvanto–Berento giesmyno pirmajame leidime. Nepakitusi iki pat Antrojo pasaulinio karo išvakarių liko tik Ruigio giesmių sandara, t. y. strofų skaičius (plg. G1732 ir G1936).

Pasak Ostermejerio, Ruigys piktinėsis, kad jo verstos giesmės „Jėzau, džiaugsmas mano“ pradžia buvusi sugadinta: pirmuosiuose Kvanto–Berento giesmyno leidimuose išspausdinta „Jėzau, mano džiaugsmas, ir širdies penukšlas“, dėl to vertėjas kaltinęs giesmyno sudarytoją Berentą ir jo talkininką Milku⁷⁴. Ir iš tiesų tiek pirmajame, tiek antrajame leidime pateiktas toks vertimas: „Jėzau mano Džiaugsmas, ir Szirdiės Penukšlas“ (G1732 199, Nr. 182; G1735 229, Nr. 206). Manytina, kad redaguojant šios giesmės tekstą, vertimas artintas prie vokiško originalo: Francko sukurta giesmė, pirmą kartą pasirodžiusi 1653 m. Johanno Crügerio giesmyne *Praxis pietatis melica*, prasideda žodžiais „IEŝu meine freude / Meines hertzens weyde“. Vėliau ši vieta buvo pataisyta, tikėtina, taip, kaip iš pat pradžių buvo išvertęs Ruigys. Taisydas matyti penktajame Kvanto–Berento giesmyno leidime: „Jėzau Džiaugsmas mano, kurs man Szirdi gano“ (G1745 252, Nr. 248). Tokia vertimo versija pasiekė ir XX a. ketvirtąjį dešimtmetį: „Jėzau, Džiaugsmas mano, kurs man Szirdi gano“ (G1936 252, Nr. 248).

Minėtina, kad Ostermejeris, rašydamas lietuviškų giesmynų istoriją, priekaištų pateikė beveik visoms Ruigio giesmėms: „Jėzus, mano mielas“, „Dvasia Dievo tu šventoji“, „Pabusk dabar, dūšele“, „Nesitūžyk taip, širdede“, „Dangaus saulelė mieliausia“, „Ak, kaip galim svieta šį mylėti“, „Ak, gražus dangau“, „Lašelis vynuogėlių“⁷⁵. Vertingiausiu Ruigio darbu laikydamas leksikografinį veikalą – dvikalbį žodyną, Ostermejeris kritiškai vertino jo kūrybinį talentą bei vertimus ir teigė, kad jo „poezija nėra gryna, veikiau sustingusi ir nesklandi, tas pats pasakytina ir apie originaliąją giesmę“⁷⁶. Atsižvelgiant į tokį kritišką vertinimą, tikėtina,

⁷⁰ Fischer 1878: 26–27.

⁷¹ Fischer 1878: 162–163.

⁷² Fischer 1879: 340.

⁷³ Fischer 1879: 406.

⁷⁴ Plačiau žr. Ostermeyer 1793: 112–113; Ostermejeris 1999: 356–357.

⁷⁵ Ruigio giesmių vertinimą žr. Ostermeyer 1793: 124–128; Ostermejeris 1999: 361–363.

⁷⁶ Ostermeyer 1793: 260; Ostermejeris 1996: 421.

kad perimdamos Ruigio giesmes į savąjį giesmyną *Giesmes βwentos Bažnyczoje ir Namėj giedojamos*, jas daugiau ar mažiau taip pat redagavo.

4.2. Gretinamoji 1732 ir 1735 m. leidimuose paskelbtų Ruigio giesmių analizė liudija, kad jų redagavimas iš esmės yra kalbinio pobūdžio. Šiose giesmėse regimi taisymai atitinka bendrąsias G1735 tekstų redagavimo tendencijas⁷⁷.

Daugiausia esama ortografijos taisyčių. Antai Kleino lietuvių kalbos gramatikoje *Grammatica Litvanica* (Karaliaučius, 1653) įtvirtintas diakritinis rašmuo <ć> minkštajai afrikatai [č'] žymėti⁷⁸, nuosekliai vartotas G1732, po trejų metų pasirodžiusiame G1735 atkakliai keičiamas į dviraidį rašmenį <c3>, drauge atsisakant ir palatalizaciją žyminčio <i>, t. y. [č'] <ć> → <c3>, pvz.: *fėdinćiamui* G1732 8 → *fėdinc3amui* G1735 11; *krikβćioniβkay* G1732 14 → *krikβc3oniβkay* G1735 16; *ne kenćiu* G1732 199 → *ne kenc3u* G1735 230; *taćiau* G1732 204, 205 → *tac3au* G1735 238; *mylėćiau* G1732 206 → *mylėc3au* G1735 239; *βiòs* G1732 376 → G1735 *βòs* 67.

Priebalsiams [ž] ir [ž'] žymėti vietoj <3> sistemingai pasitelkiamas rašmuo su diakritiku <3̇>, t. y. [ž] ir [ž'] <3> → <3̇>, pvz.: *3mones* G1732 8 → *3̇mones* G1735 11; *3émės* G1732 199 → *3̇émės* G1735 230; *3odij'* G1732 204 → *3̇odij'* G1735 237. Tiesa, šis rašmuo retkarčiais jau pasitaikydavo G1732.

Taip pat keista afrikatos [dž'] rašyba, t. y. <d3> → <d3̇>, pvz.: *spind3ufi* G1732 401 → *spind3̇ufi* G1735 321; *paffid3augdama* G1732 401 → *paffid3̇augdama* G1735 321; *fald3ey* G1732 357 → *fald3̇ey* G1735 395.

Balsis [ę] vis dažniau atspindimas Kleino sukurtu rašmeniu <è>, t. y. [ę] <e> → <è>, pvz.: *tewiβkay* G1732 199 → *tėwiβkay* G1735 230; *tyleti* G1732 199 → *tylėti* G1735 230; *paflėptas* G1732 343 → *paflėptas* G1735 382.

Koreguota kai kurių morfologinių formų rašyba. Antai taisyta giedžiamosios nuosakos 3 asmens galūnės rašyba po priebalsės <j>: *te fmarkauje* G1732 199 → *te fmarkauja* G1735 230; *te ruftauje* G1732 199 → *te ruftáuja* G1735 230. Taip pat keista su priesaga -ant padarytų esamojo laiko padalyvių rašyba po tos pačios priebalsės: *faugojent* G1732 199 → *faugojant* G1735 229; *lojent* G1732 199 → *lojant* G1735 229.

Vis dažniau vartojamas akūtas, kuris žymėjo ne tik platesnį, ilgesnį balsių tarimo pobūdį⁷⁹, bet ir kirčiuotą skiemenį, o dėliojamas ant dvibalsių ir mišriųjų dvigarsių, kartu suponavo ir tvirtapradę priegaidę, pvz.: *gelbti* G1732 8 → *gėlbtì* G1735 11; *Meilės* G1732 199 → *Mėilės* G1735 230; *gers* G1732 204 → *gėrs* G1735 237; *galim* G1732 343 → *gálìm* G1735 381; *Pakajaus* 'ramybės' G1732 402 → *Pakájaus* G1735 321; *ten* G1732 357 → *tén* G1735 395.

Fonetinio lygmens taisyčių esama vos vieno kito. Paprastai koreguojami [ę] ir [ie], [o] ir [uo] mišimo atvejai, atsiradę dėl Prūsijos Lietuvos vakarų aukštaičių patarmėms būdingo

⁷⁷ Išsamiau apie 1735 m. leidime paskelbtų giesmių redagavimo polinkius žr. Triškaitė 2020: 62–67.

⁷⁸ Žr. Klein 1653: 4–5.

⁷⁹ Žr. Klein 1653: 2.

supanašėjusio šių garsų tarimo, kitaip tariant, dėl [e:], [o:] dvibalsinimo ir [ie], [uo] vienbalsinimo, pvz.: *apgedints* G1732 382 → *apgédints* G1735 141; *Lēpfna* G1732 205 → *Liepfna* G1735 239; *nēkaddôs* G1732 205 → *niekaddôs* G1735 239; *Waldūnui* ‘valdovui’ G1732 9 → *Waldonui* G1735 12.

Pasitaiko morfologijos lygmens korekcijų. Antai taisoma vardažodžių daugiskaitos inesyvo galūnė, pvz.: iness. pl. m. *Elgimūfa* G1732 8 → *Elgimūfe* G1735 11; *Wargūfa* G1732 8 → *Wargūfe* G1735 11. Tokią taisymų kryptį veikiausiai inspiravo Kleino gramatikoje nustatyta taisyklė, kad moteriškosios giminės daugiskaitos inesyvo formose rašoma *-sa*, o vyriškosios – *-se*⁸⁰. Taip pat minėtinas priešdėlio *pa-* vedinio keitimas *su-* vediniu: *paſfigrieβijom* ‘nusidėjome’ G1732 205 → *fuffigrieβijom* G1735 239. Tiesa, šis taisymas gali būti siejamas ir su stilistiniais motyvais. Prie šio pobūdžio taisymų veikiausiai šlietinas ir toks prievoksmio pavidalo keitimas, kai atsisakyta netipiškai pridėtos dalelytės *g(i)*: *Dēlg’ to* G1732 8, 9 → *Dēl to* G1735 11, 12.

Keletą kartų keista leksika: *ô* G1732 8, 381 → *ir* G1735 11, 141; *Márofe* G1732 205 → *Iurofe* G1735 239; *Patēβa* G1732 356 → *Pagalba* G1735 394.

Taisytos G1732 likusios korektūros klaidos, pvz.: *Skanummo* G1732 206 → *Skanummo* G1735 239; *Eikit* G1732 199 → *Eikit* G1735 230. Korektūros riktams, tikėtina, priklauso ir šie atvejai: acc. sg. f. *Karalyfte* G1732 344 → *Karalyfte* G1735 382; *Ranka* G1732 375 → *Ranka* G1735 66; *Nakti* G1732 403 → *Nakti* G1735 322; acc. sg. m. *Iėžu* G1732 401 → *Iėžu* G1735 321.

4.3. Trečiojo (1738) ir ketvirtojo (1740) Kvant–Berento giesmyno leidimų, kaip minėta, šiuo metu nežinoma nė vieno išlikusio egzemplioriaus, todėl nesama duomenų, kaip Ruigio giesmės juose redaguotos ir ar apskritai redaguotos.

4.4. Naujas redagavimo tendencijas atspindi Ruigio giesmės penktajame (1745) Kvant–Berento giesmyno leidime. Pirmiausia minėtina tai, kad pastebėta dėsningų atvirkštinių taisymų nei antrajame leidime. Antai dviraidė afrikata <dž> → <dʒ>, pvz.: *Džaugfmas* G1732 199, G1735 229 → *Dʒaugfmas* G1745 252; *Džaugfmui* G1732 200, G1735 230 → *Dʒaugfmui* G1745 252; *Džaugfma* G1732 205, G1735 238 → *Dʒaugfma* G1745 261; *ne geidžiu* G1732 204, *ne geidžu* G1735 238 → *ne geidžu* G1745 261; *Kerdžus* ‘piemuo’ G1732 204, G1735 238 → *Kerdžus* G1745 261; *atleidž* G1732 205, *atlėidž* G1735 238 → *atlėidž* G1745 261; *Sudžia* ‘teisėjas’ G1732 343, *Sudža* G1735 382 → *Sudža* G1745 398; *glaudžey* G1732 375, G1735 66 → *glaudžey* G1745 71; *didžu* G1732 403, G1735 322 → *didžu* G1745 334. Tokia pati tendencija išlaikoma ir kitais panašiais atvejais, pvz.: *Sžlowės* G1732 375, G1735 66 → *Sžlowės* G1745 71; *Grožybe* G1732 401, G1735 321 → *Grožybe* G1745 333.

Akūto vartosenoje esama įvairavimo. Viena vertus, G1745 ir toliau tęsiamos G1735 regimos pastangos dėlioti šį diakritiką, paprastai žymintį platesnį, ilgesnį šių balsių tarimą ar kirčiuotą skiemenį, o kartu ir tvirtapradę priegaidę, pvz.: *Skarbas* ‘turtas’ G1732 199, G1735

⁸⁰ Žr. Klein 1653: 29.

230 → *Skárbas* G1745 252; *Darbas* G1732 199, G1735 230 → *Dárbas* G1745 252; *Lutas* ‘liūtas’ G1732 204, G1735 238 → *Lút[as]* G1745 251. Kita vertus, užfiksuota priešingų atvejų: *durnódams* ‘kvailiodamas’ G1732 199, G1735 230 → *durnodams* G1745 252; *begeódams* G1732 199, G1735 230 → *begiedod[ams]* G1745 252; *Mónai* ‘apgaulé’ G1732 199, G1735 230 → *Monai* G1745 252.

Kitaip nei ankstesniuose leidimuose, penktajame akivaizdus polinkis atsisakyti akūto veiksmožodžių priesagoje *-oti*, taip pat cirkumflekso žodžių šaknyje ir priesagoje, pvz.: *jėbkóti* G1732 204, G1735 238 → *jėbkoti* G1745 261; *kilnóti* G1732 13, G1735 16 → *kilnoti* G1745 17; *paffidabóti* ‘saugotis’ G1732 204, G1735 238 → *paffidaboti* G1745 261; *kól* G1732 375, G1735 66 → *kol* G1745 71; *nôr* G1732 199, G1735 230 → *nor* G1745 252; *apfaugôt* G1732 8, G1735 11 → *apfa[u]got’* G1745 12; *žaiabôt* G1732 199, G1735 230 → *žaiobot* G1745 252.

Naūja šiame leidime ir tai, kad dėsningai pakitusi įvardžių *jis* ir *tu*, sakinyje vartojamų vietoj vardų *Dievas* ir *Jėzus, Kristus*, rašyba: anksčiau jie paprastai rašyti didžiąja raide, o G1745 visur regėti mažoji, pvz.: *Iis* G1732 200, G1735 230 → *jis* G1745 253; *Io* G1732 204, G1735 238 → *jo* G1745 260; *Iam* G1732 401, G1735 321 → *jam* G1745 333; *Ii* G1732 381, G1735 141 → *ji* G1745 148; *Taw* G1732 344, G1735 382 → *taw* G1745 398; *Tawês* G1732 199, *Tawes* G1735 229 → *taw[es]* G1745 252; *Tawe* G1732 357, *Tawe* G1735 395 → *tawe* G1745 409; *Tu* G1732 356, G1735 395 → *tu* G1745 409; *Tawespi* G1732 357, G1735 395 → *tawespi* G1745 409; *Tawim’* G1732 357, G1735 395 → *tawim’* G1745 409.

Sudaiktavardėjusias įvardžiuotines būdvardžių ir įvardžių formas linkstama rašyti mažąja raide: *Gerrujû* G1732 356, 357, G1735 394, 395 → *ger[r]ujû* G1745 408, *gerru[jû]* G1745 409; *Pikteji* G1732 344, G1735 382 → *piktieji* G1745 398 (šiam pavyzdyje matyti ir <e> keitimas <ie>); *Sawujû* G1732 357, G1735 395 → *fawu[jû]* G1745 409; *Smutnujû* ‘liūdnujų, nusiminusiųjų’ G1732 381, G1735 141 → *fmutnujû* G1745 148 (plg. būdvardį *Sudnoj’* ‘paskutinio teismo’ G1732 382, G1735 141 → *fudnoj’* G1745 149).

Redukuotas galūnes stengtasi nuosekliau atspindėti apostrofu, pvz.: *Swiets* G1732 199, G1735 230 → *Swiet’s* G1745 252; *atftókit* G1732 199, G1735 230 → *atftokit’* G1745 252; *dúkit* G1732 199, G1735 230 → *dúkit’* G1745 252; *iβklut* ‘išstrukti, išsigelbėti’ G1732 205, G1735 238 → *iβklút’* G1745 261; *priim* G1732 205, G1735 239 → *priim’* G1745 261; *kreipkit* G1732 376, G1735 67 → *kreipkit’* G1745 71; *gywen* G1732 382, *gywén* G1735 141 → *gywén’* G1745 149; *užmiegt* G1732 402, G1735 321 → *užmiegt’* G1745 334. Apostrofas taip pat rašomas dėl skiemenų skaičiaus „išmesto“ balsio vietoje: *Prieβninks* G1732 199, G1735 230 → *Prieβ’nink’s* G1745 252.

Kaip ir anksčiau, esama fonetinio lygmens taisymų: koreguoti [e:] ir [ie], [o:] ir [uo] mišimo atvejai, pvz.: *dowanŭja* G1732 8, G1735 11 → *dowanoja* G1745 13; *Nėkai* G1732 199, G1735 230 → *Niekai* G1745 252; *pafilėkt* G1732 205, G1735 238 → *pafiliekt* G1745 261; *Pikteji* G1732 344, G1735 382 → *piktieji* G1745 398; *elgfôs* G1732 344, G1735 382 → *elgfūs* G1745 398; *dėfos* G1732 381, G1735 141 → *dėfūs* G1745 148.

G1745 liudija, kad šiame (o gal jau ir ankstesniame 1740 m.) leidime buvo pataisyta Ruigio giesmės „Jėzau, džiaugsmas mano“ pradžia, dėl kurios redagavimo jis kadaise skundėsi

(žr. 4.1 sk.): *IEžau mano Džaugfmas, ir Szirdiês Penukβlas* G1732 199, G1735 229 → *Ièžau Džaugfmas mano, kurs man Szirdi gano* G1745 252.

Taip pat minėtina tai, kad šiame leidime esama ir grafikos lygmens pokyčių: veikiausiai dėl spaustuvės galimybių balsis [ė] greta spaudmens <è> pradedamas pramaišiu žymėti ir <ẽ>, nors fonetinė vertė lieka ta pati, pvz.: *atējo* G1732 13, G1735 16 → *atējo* G1745 16.

4.5. Šeštasis (1748), t. y. paskutinis vadinamojo Kvanto-Berento giesmyno, leidimas nedaug kuo skiriasi nuo penktojo (1745), Ruigio giesmėse užfiksuoti negausūs taisymai iš esmės atspindi tuos pačius G1745 taikytus redagavimo principus. Vienas kitas pokytis matyti, regis, tik punktuacijos lygmenyje ar dėliojant pavienius diakritikus.

4.6. Vadinamajame klasikiniame Šimelpenigio giesmyne paskelbtose Ruigio giesmėse naujų ryškesnių redagavimo krypčių taip pat nepastebėta (plg. G1748 ir G[1752], G1757). Vis dėlto čia esama įvairaus pobūdžio pavienių taisymų, pvz., atsisakoma perteklinės sangrąžos dalelytės: *nef'bijókis* G1732 204, G1735 238, G1745 260, G1748 260 → *nebijókis* G[1752] 260, *nebijókis'* G1757 260; jungtukas *o* retkarčiais keičiamas jungtukais *bet* ar *ir*: *ô wey* G1732 204, *o wey* G1735 238, G1745 260, G1748 260, G[1752] 260 → *bet wey* G1757 260; *ô* G1732 204, *o* G1735 238, G1745 261, G1748 261, G[1752] 261 → *ir* G1757 261; koreguojamos ir sintaksinės konstrukcijos: *Tai dara Dwafe βwenčiamā* G1732 9, *Tai dara Dwafe βwenzama* G1735 12, *tai dara Dwafe βwenzama* G1745 13, G1748 13 → *tai Darb's Dwafês βwentinnanczôs* G[1752] 13, G1757 13 ir kt.

Dera paminėti, kad Šimelpenigio giesmynuose keičiasi kai kurių spaudmenų grafika, tiksliau – nosinius balsius žymintys spaudmenys su perbrauka keičiami į spaudmenis su „nosine“: <ȧ> → <ą>, <ė> → <ę> (tačiau su perbrauka lieka kitus du nosinius balsius žymintys spaudmenys <i̇> ir <u̇>), pvz.: *Diewa* G1732 8, G1735 11, G1745 12, G1748 12 → *Diewą* G[1752] 12, G1757 12; *miela* G1732 8, G1735 11, G1745 12, G1748 12 → *mielą* G[1752] 12, G1757 12; *Mergéle* G1732 13, G1735 16, G1748 16 → *Mergéle* G[1752] 17, G1757 17.

4.7. Ruigio giesmėse, publikuotose Keberio 1832 m. išleistame giesmyne, lyginant su XVIII a. antrosios pusės pradžioje dar paties Šimelpenigio redaguotais tekstais, jau matyti svarbių redagavimo naujovių⁸¹. Pirmiausia minėtina tai, kad ryškėja tendencija atsisakyti priebalsių dvigubavimo, žyminčio prieš tai einančio skiemens balsio trumpumą, pvz.: *dangiβkaffis* G1732 205, G1735 239, G1745 261, G1748 261, G[1752] 261, G1757 261 → *dangiβkafis* G1832 300; *dideli* G1732 205, G1735 239, G1745 262, G1748 262, G[1752] 262, G1757 [2]62 → *dideli* G1832 300; *labbay* G1732 205, G1735 239, G1745 262, G1748 262, G[1752] 262, G1757 [2]62 → *labay* G1832 300; *Meddus* G1732 200, G1735 230, G1745 253, G1748 253, G[1752] 253, G1757 253 → *Medus* G1832 289; *mielaffis* G1732 8, G1735 11, G1745 12, G1748 12, G[1752] 12, G1757 12 → *mielafis* G1832 14; *tikkrafis* G1732 8, G1735 11, G1745 12, G1748 12, G[1752] 12, G1757 12 → *tikrafis* G1832 14, nors įvairovės vis dar

⁸¹ Apie Keberio giesmyno kalbos ypatybes žr. Kabašinskaitė 2001: 45–47.

neišvengiama. Dvigubi priebalsiai gana sistemingai išlaikomi abstraktų priesagose *-immas* ir *-ummas*⁸², pvz.: *Suffimėgimmas* G1732 8, G1735 11, G1745 12, G1748 12, G[1752] 12, G1757 12 → *Sufimėgimmas* G1832 15.

Taip pat pamažu grįžtama prie priebalsių palatalizacijos žymėjimo raide <i>⁸³, pvz.: *mylėčiau* G1732 206, *mylėczau* G1735 239, G1745 262, G1748 262, G[1752] 262, G1757 [2]62 → *mylėcziau* G1832 300; *Kerdžus* G1732 204, G1735 238, *Kerdžus* G1745 261, G1748 261, G[1752] 261, G1757 261 → *Kerdžius* G1832 299; *Klyftanciuju* G1732 204, *Klyftanczujū* G1735 238, G1745 261, G1748 261, G[1752] 261, G1757 261 → *Klyftancziujū* G1832 299; *ne geidžiu* G1732 204, *ne geidžu* G1735 238, *ne geidžu* G1745 261, G1748 261, G[1752] 261, G1757 261 → *ne geidžiu* G1832 299. Primintina, kad pirmajame Kvant-Berento giesmyno leidime tam tikrais atvejais, dažniausiai po priebalsės <ć>, afrikatos <dž>, sekant Kleino deklaruotomis taisyklėmis, toks priebalsių minkštumą atspindintis ženklas jau vartotas.

Iš kitokio pobūdžio taisyčių minėtinas linksnio keitimas: *Garbe taw Diewui wiffaday* G1732 8, G1735 11, *Garbe taw, Diewui wiffaday* G1745 12, G1748 12, G1757 12 → *Garbe taw, Diewe, wiffaday* G1832 14.

Derėtų paminėti ir grafikos lygmens pokytį – balsį [ę] žyminčių spaudmenų kaitą, t. y. <è> → <ë>, pvz.: *Tėwa* G1732 8, G1735 11, G1748 12, *Tėwq* G[1752] 12, G1757 12 → *Tėwq* G1832 14; *Iėzus* G1732 13, G1735 16, G1748 16, G[1752] 16, G1757 16 → *Iėzus* G1832 16_(c); *norėjo* G1732 13, G1735 16, G1748 16, G[1752] 16, G1757 16 → *norėjo* G1832 16_(c); *mylėti* G1732 14, G1735 16, G1748 17, G[1752] 17, G1757 17 → *mylėti* G1832 16_(c).

4.8. Bene ryškiausias Kuršaičio redagavimo bruožas, atsispindintis Ruigio giesmėse, – dar nuoseklesnis ir radikalesnis dvigubų priebalsių atsisakymas, pvz.: *Gerrummo* G1732 205, G1735 239, G1745 262, G1748 262, G[1752] 262, G1757 [2]62, *Gerummo* G1832 300 → *Gerumo* G1877 262; *prigimmes* G1732 204, G1735 238, G1745 260, G1748 260, *prigimmes* G[1752] 260, G1757 260, G1832 299 → *prigimės* G1877 260; *wiffaday* G1732 8, G1735 11, G1745 12, G1748 12, G[1752] 12, G1757 12, G1832 14 → *wifaday* G1877 12, nors retkarčiais vis dar prasprūsta ir anksčiau įprastos rašybos atvejų.

Taip pat dar ryžtingiau grįžtama prie sistemingo priebalsių palatalizacijos žymėjimo rašmeniu <i>, pvz.: *Žmonū* ‘žmonių’ G1732 9, G1735 12, G1745 13, *Žmonū* G1748 13, G[1752] 13, G1757 13, G1832 15 → *Žmoniū* G1877 13; *iβneβoti* G1732 13, G1735 16, G1745 17, G1748 17, G[1752] 17, G1757 17, G1832 16_(c) → *iβneβioti* G1877 17; *krikβcioniβkay* G1732 14, *krikβczoniβkay* G1735 16, G1745 17, G1748 17, G[1752] 17, G1757 17, G1832 16_(c) → *krikβczioniβkay* G1877 17; *Awélū* G1732 204, G1735 238, G1745 261, G1748 261, G[1752] 261, G1757 261, G1832 299 → *Awéliū* G1877 261; *Angelėlams* G1732 205, G1735

⁸² Kad Keberio giesmyne priesagų *-immas*, *-ummas* abstraktai teberašomi su dvigubomis priebalsėmis, žr. Kabašinskaitė 2001: 45.

⁸³ Keberio giesmyne minkštumo ženklas įsivestas po minkštųjų priebalsių [č’], [dž’], [š’], [ž’] (Kabašinskaitė 2001: 45).

238, G1745 261, G1748 261, G[1752] 261, G1757 261, *Angelēlams* G1832 300 → *Angēlēliams* G1877 261.

Pradedamos vartoti nosinės raidės ar <u> su cirkumfleksu atitinkamų įvardžiuotinių formų priešpaskutiniame skiemenyje, pvz.: acc. sg. f. *Szwentaje* G1732 13, G1735 16, *[βw]entaje* G1745 17, *βwentaje* G1748 17, G[1752] 17, G1757 17, *βwentaję* G1832 16_(c) → *βwentaję* G1877 17; acc. sg. m. *mielaji* G1732 13, G1735 16, G1745 17, G1748 17, G[1752] 17, G1757 17, *mielaji* G1832 16_(c) → *mielajį* G1877 17; gen. pl. *Gundintujū* G1732 205, G1735 238, G1745 261, G1748 261, G[1752] 261, G1757 261, *Gundintujū* G1832 299 → *Gundintūjū* G1877 261; gen. pl. *Bėdnujū* ‘vargingųjų’ G1732 8, G1735 11, G1745 13, *B[ē]dnujū* G1748 13, *Bėdnujū* G[1752] 13, G1757 13, *B[ē]dnujū* G1832 14 → *Bėdnūjū* G1877 13.

Taisomi [ė] ir [ie] mišimo atvejai, pvz.: *teber* G1732 204, *tebēr* G1735 237, *tebēr* G1745 260, *teb[ė]r* G1748 260, *tebēr* G[1752] 260, G1757 260, *tebēr* G1832 299 → *tebier* G1877 260; praes. 2 sg. *wertės* G1732 204, G1735 238, *wert[ė]s* G1745 260, *wertės* G1748 260, *wertės* G[1752] 260, *wertės* G1757 260, *wertės* G1832 299 → *werties* G1877 260; *Ne wienėms Gerrėms* G1732 204, G1735 238, G1745 261, G1748 261, *Ne wienėms Gerrėms* G[1752] 261, G1757 261, *Ne wienėms Gerėms* G1832 299 → *Ne wieniems Geriem’s* G1877 261; *nėkin* G1732 205, G1735 238, G1745 261, G1748 261, G[1752] 261, G1757 261, *nėkin* G1832 299 → *niekin* G1877 261.

Iš morfologijos lygmens taisyčių minėtina, kad Ruigio giesmėje „Jėzus miels atėjo“ priesagos *-ėlis* vedinys keistas priesagos *-ulis* vediniu: *Pawargelis* G1732 13, G1735 16, *Pawargėlis* G1745 17, G1748 17, G[1752] 17, G1757 17, *Pawargelis* G1832 16_(c) → *Pawargulis* G1877 17. Kita vertus, neatmestina, kad tokią korekciją galėjo skatinti stilistiniai sumetimai.

4.9. Paskutiniame iki Antrojo pasaulinio karo pasirodžiusiame evangelikų liuteronų giesmyne *Pagerintos giesmių knygos*, išspausdintame 1936 m. tuomet jau Lietuvos Respublikai priklausiusioje Klaipėdoje, „Lituania“ spaustuvėje, naujų redagavimo krypčių Ruigio giesmėse nematyti. Tik dar nuosekliau laikytasi jau XIX a. taikytų kalbinio redagavimo principų, pvz., ištaisyti ankstesniuose leidimuose prasprūdę priebalsių dvigubėjimo (ypač su <ff>) atvejai ir dar atkakliau dėliotas priebalsių palatalizaciją žymintis rašmuo <i>. Tiesa, Kuršaičio siūlytas darybinis variantas *pavargulis* nepriimtas, grįžta prie kadaise vartoto vedinio su priesaga *-ėlis* – *pavargėlis*. Žodis *marios* keistas į *marės* ir linksniuotas pagal kitą paradigmą. Taip pat peržiūrėta punktuacija: iš naujo nustatytos sakinių ribos, o sakinio viduje – tikslintas jo segmentavimas arba pasirinkti kitokie skyrybos ženklai (pvz., dvitaškis vietoj kabliataškio).

Pasak Domo Kauno, dėl itin didelės apimties (696 giesmės) šis giesmynas vertintas nepalankiai. Be to, tuometė visuomenė nesutarė dėl giesmių kalbos, kuri per kelis šimtmečius jau buvo gerokai atitolusi nuo realiosios vartosenos: vyresnioji tikinčiųjų karta norėjo išlaikyti stabilumą ir nepritarė kalbiniams pokyčiams, tuo tarpu inteligentija reikalavo giesmyno kalbą atidžiai suredaguoti pagal to meto normas, maža to, siūlyta nuo gotikinio šrifto pereiti prie

lotyniško⁸⁴. Kaip liudija Dariaus Petkūno tyrimai, Lietuvos evangelikų liuteronų konsistorija, bendradarbiaudama su Lietuvos evangelikų reformatų konsistorija, siekė parengti ekumeninį giesmyną bendrine kalba, tačiau naują giesmių rinkinį 1942 m. išspausdinto tik reformatai⁸⁵.

Nesigilinant į tai, kaip ekumeninio giesmyno rengėjams pavyko realizuoti savo tikslus, kodėl jo neaprobavo liuteronai, ir neanalizuojant XX a. antrojoje pusėje Lietuvoje bei išėivijoje funkcionavusių evangelikų liuteronų giesmynų, vis dėlto glaustai pasakytina, kad per tris šimtmečius trunkantį Ruigio giesmių gyvavimą intensyviausiai jos redaguotos rengiant dabartinį liuteronų giesmyną *Krikščioniškos giesmės* (2007): čia Ruigio pavarde paskelbti 8 tekstai yra labiausiai pakeitę pirminį savo pavidalą. Redagavimo pobūdis ne tik kalbinis (t. y. taisyta rašyba, skyryba, leksika, morfologija, sintaksė), bet apima ir meninę raišką, be to, esama ir sandaros pokyčių (t. y. mažintas strofų skaičius). Tarp perimtų giesmių yra ne tik verstinių, bet ir paties Ruigio sukurta giesmė „Dvasia Dievo tu šventoji“, tik gerokai sutrumpinta: iš 13 strofų likusios 6. Pasak naujojo giesmyno rengėjų, siekis išsaugoti kultūrinį lietuviškos himnodijos paveldą ir į giesmių rinkinio repertuarą įtraukti senųjų giesmių, bet drauge atliepti ir dabartinius liuteronų bendruomenės poreikius neišvengiamai vertė senuosius tekstus redaguoti radikaliau: ne tik atsakyti leksinių ir sintaksinių svetimybių, taip pat archajiškų žodžių bei jų formų, bet ir užtikrinti sklandų eiliavimą laikantis eilėdaros taisyklių, giesmės tekstą derinti prie melodijos, t. y. melodijos ritmiką derinti su natūraliu taisyklingos kalbos kirčiu, siekti kuo geresnės tekstų artikuliacijos giedant, o vengiant turinio pasikartojimo mažinti strofų skaičių ir kt.⁸⁶

5. IŠVADOS

1. Pirminiais šaltiniais paremta analizė leido rekonstruoti Ruigio indėlį į oficialiojo bažnytinio evangelikų liuteronų giesmyno repertuaro plėtrą. Viena vertus, ji atskleidė, kad lietuviškas giesmynas Ruigio verstomis ir kurtomis giesmėmis pildytas laipsniškai. Kita vertus, ji patvirtino pirmosios lietuviškų giesmynų istorijos *Erste Littauische Liedergeschichte* (1793) autoriaus Ostermejerio teiginį, kad lietuviškam giesmynui Ruigys iš viso yra davęs 12 giesmių.

2. Ruigio giesmės, pirmą kartą paskelbtos Berento giesmyne *Iß naujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giesmū-Knygos* (Karaliaučius, ¹1732), tapo stabilia lietuviško oficialiojo bažnytinio evangelikų liuteronų giesmyno repertuaro dalimi ir pasiekė ne tik XX a. ketvirtąjį dešimtmetį, bet kai kurios iš jų, tiesa, smarkiai atnaujintu pavidalu, – net mūsų dienas.

⁸⁴ Apie Klaipėdoje 1936 m. ir anksčiau (1930 m.) pasirodžiusių *Pagerintų giesmių knygy* tuometį vertinimą bei inteligentijos siekius žr. Kaunas 1996: 618–619.

⁸⁵ Plačiau apie prieškarinio evangelikų liuteronų pastangas išleisti giesmyną bendrine lietuvių kalba žr. Petkūnas 2012: 7–26; apie liuteronų bei reformatų drauge rengtą ekumeninį giesmyną ir 1942 m. vien reformatų aprobuotą bei išspausdintą giesmių rinkinį žr. Petkūnas 2019: 41–68; apie sovietmečiu pagal bendrinės kalbos normas rengtą giesmyną bei tris jo leidimus (*Maldų ir giesmių knygelė* ¹1956, *Giesmių ir maldų knygelė* ²1982, ³1988) žr. Petkūnas 2023: 54–77.

⁸⁶ Išsamiau apie naujojo evangelikų liuteronų giesmyno *Krikščioniškos giesmės* redagavimo principus žr. Kiseliūnaitė 2012: 59–65.

3. Kitaip nei manė Biržiška, pirmajame (1732) vadinamojo Kvanto-Berento giesmyno leidime publikuotos 9 Ruigio giesmės (tai suponavo jau Michelini'o tyrimai). Jos sudarė maždaug 12 proc. naujųjų šio leidimo giesmių. Lygiai tiek pat jų paskelbta ir antrajame (1735). Kol kas nesama duomenų apie Ruigio giesmes trečiajame (1738) ir ketvirtajame (1740) leidimuose, nes šiuo metu nėra žinomas nė vienas šių leidimų egzempliorius. Vis dėlto atlikta analizė atskleidė, kad iki XVIII a. vidurio oficialiojo giesmyno repertuaras papildytas naujomis Ruigio giesmėmis: penktajame (1745) leidime paskelbtos dar 3 jo giesmės, kitaip tariant, bendras jų skaičius išaugo iki 12. Taigi maždaug nuo XVIII a. penktojo dešimtmečio visos šios Ruigio giesmės buvo perspausdinamos iki pat Antrojo pasaulinio karo išvakarių: paskutiniame *Pagerintos giesmių knygos* leidime (Klaipėda, 1936) tebėra 12 Ruigio giesmių. Jų esama ir dabartiniame evangelikų liuteronų giesmyne *Krikščioniškos giesmės* (Vilnius, 2007), tik trečdaliu mažiau – 8, tarp kurių ir originalioji Ruigio giesmė „Dvasia Dievo tu šventoji“, nors ir gerokai sutrumpinta bei suredaguota. Toks beveik tris šimtmečius trunkantis Ruigio giesmių perimamumas liudija jų tvarumą ir aktualumą dabartinei liuteronų bendruomenei.

4. Ruigio giesmės skelbtos ne tik oficialiajame evangelikų liuteronų giesmyne: antai jų publikuota Ostermejerio giesmių rinkinyje *Giesmes βwentos Bažnyčioje ir Namėj giedojamos* (Karaliaučius, 1781), o visos 12 perimtos į Milkaus *Sėnos ir naujos krikščioniškos Giesmės* (Karaliaučius, 1806).

5. Pradedant pirmuoju (1732) Kvanto-Berento giesmyno leidimu Ruigio giesmės buvo daugiau ar mažiau redaguojamos. Šių giesmių redagavimo apžvalga XVIII–XX a. pirmosios pusės giesmynuose atskleidė, kad iš esmės vyravo kalbiniai taisymai. Jie apėmė kelis lygmenis: dažniausiai taisyta ortografija bei punktuacija, bet retkarčiais pasitaikydavo ir fonetikos, morfologijos, leksikos bei sintaksės korekcijų. Kai kuriuos taisymus galėjo skatinti stilistiniai motyvai. Tikėtina, kad aptarti ryškesni Ruigio giesmių taisymo polinkiai atspindėjo ir bendrąsias konkrečių giesmynų redagavimo tendencijas bei ilgainiui kitusias jų redaktorių kalbines nuostatas.

ŠALTINIAI

G1732: *Iβ naujo pėrweizdėtos ir pagėrintos Giefmū=Knygos* [Newly Revised and Improved Hymn Books] / *kurrūfe brangiáufos fėnos ir naujos Giefmes furaβyτος / Diewui ant Garbės / ir Prufū Karalyšteje efantiems Lietuwninkams ant Duβū Iβgánimo / podraug fu Maldū=Knygomis / kurrūfe ne tiktay fėnos, bet ir naujos Maldos randamos yra*, Karaliaučiuje, Anno 1732. Iffpauftos Iono Prideriko Reuńnero; SBB PK: En 9820. (Internetinis leidinys: Jonas Berentas, *Iš naujo pėrweizdėtos ir pagerintos giesmių knygos*, 1732, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas par. B. Triškaitė, V. Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2025. Prieiga internete: <https://seniejirastai.lki.lt>.)

G1735: *Iβ naujo pėrweizdėtos ir pagėrintos Giefmū=Knygos* [Newly Revised and Improved Hymn Books] / *kurrūfe brangiáufos fėnos ir naujos Giefmes furaβyτος / Diewui ant Garbės, ir Prufū Karalyšteje efantiems Lietuwninkams ant Duβū Iβgánimo, podraug fu*

- Maldû=Knygomis, kurrûfe ne tiktay fénos, bet ir naujos Maldos randamos yra. Antra Karta išspáuſtos Karaláuçuje, Méte 1735. <...>; NK ČR: 33 K 139.*
- G1745: *Iš naujo pėrweiždėtos ir pagėrintos Giefmû=Knygos* [Newly Revised and Improved Hymn Books] / *kurrûfe brangiáuſos fénos ir naujos Giefmes furaſytos, Diewui ant Garbės ir Prufû Karalyſtėje eſantiems Lietuwninkams ant Duſû Išgánimo podraug fu Maldû=Knygomis, kurrûfe ne tiktay fénos, bet ir naujos Maldos randamos yra. Penkta Karta išspáuſtos Karaláuçuje, Méte 1745. Raſtais Reuſneraus; Rusijos mokslų akademijos biblioteka Sankt Peterburge: Л6 1044; LNB: MF 67–69 (mikrofilmas).*
- G1748: *Iš naujo pėrweiždėtos ir pagėrintos Giefmû=Knygos* [Newly Revised and Improved Hymn Books], *kurrûfe brangiáuſos fénos ir naujos Giefmes furaſytos, Diewui ant Garbės ir Prufû Karalyſtėje eſantiems Lietuwninkams ant Duſû Išgánimo podraug fu Maldû=Knygomis, kurrûfe ne tiktay fénos, bet ir naujos Maldos randamos yra. Szeſtą Kartą išpáuſtos, Karaláuçuje, Méte 1748. Raſtais Karalaus; SBB PK: En 9822.*
- G[1752]: [*Iš naujo pėrweiždėtos ir pagėrintos Giefmû=Knygos* [Newly Revised and Improved Hymn Books], *kurrûfe brangiáuſos fénos ir naujos Giefmes furaſytos, Diewui ant Garbės ir Prufû Karalyſtėje eſantiems Lietuwninkams ant Duſû Išgánimo podraug fu Maldû=Knygomis, kurrûfe ne tiktay fénos, bet ir naujos Maldos randamos yra. <...>, Karaláuçuje, Méte <...>]; LLTIB: B 1956 (def., pavadinimas pateiktas pagal 1748 m. leidimą).*
- G1757: *Iš naujo pėrweiždėtos ir pagėrintos Giefmjû=Knygos* [Newly Revised and Improved Hymn Books], *kurrûfe brangiáuſos fėnos ir naujos Giefmes furaſytos, Diewui ant Garbės ir Prufû Karalyſtėje eſantiems Lietuwninkams ant Duſû Išgánimo podraug fu Maldû=Knygomis, kurrûfe ne tiktay fėnos, bet ir naujos Maldos randamos yra. Dewintą Kartą išspáuſtos, Karaláuçuje: Raſtais išpáuſtas pas Ioną Endr. Artungą, Méte 1757; Rusijos nacionalinė biblioteka Sankt Peterburge; LMAVB: Mf 391 (mikrofilmas).*
- G1832: *Iš naujo pėrweiždėtos ir pagėrintos Giefmjû=Knygos* [Newly Revised and Improved Hymn Books], *kurrofa brangiáuſos fėnos ir naujos Giefmes furaſytus Diewui ant Garbės ir Prufû Karalyſtėje eſantiems Lietuwninkams ant Duſû Išgánimo podraug fu Maldû=Knygomis, kurrofa ne tiktay fėnos, bet ir naujos Maldos randamus yra, Karaláuçuje: Išpáuſtos karaliſkoje Knyg=Drukkawonėjo Artungo. Prieiga internete: www.epaveldas.lt [žiūrėta 2025-10-20].*
- G1877: *Pagėrintos Giefmjû=Knygos* [Improved Hymnal], *kuriofia brangiáuſios fėnos in naujos Giefmės furaſytos Diewui ant Garbės ir Prufû Karaliſtėje eſantiemfiems Lietuwininkams ant Duſiû Išganimo podraug fu Maldû=Knygomis, kuriofia ne tiktay fėnos, bet ir naujos Maldos randamos yra. Iš Naujo pėrweiždetos per F. Kurſatį, Lietuwininkû Kunigą Karaliauçujuje, Königsberg, 1877. Hartungſche Zeitungs= und Verlags=Druckerei. Prieiga internete: www.epaveldas.lt [žiūrėta 2025-10-20].*
- G1936: *Pagerintos Giefmių Knygos* [Improved Hymnal], *kuriofe brangiaufios fėnos ir naujos Giefmės furaſytos Diewui ant Garbės ir Lietuwininkams ant Duſių Išganymo podraug fu Maldų Knygomis bei nauju trecziufios Dalies Papildymu. Naujai išleido Klaipėdos Kraſto*

Evangeliškoji Konfistorija 1936 Metais. Spaudinta spaustuveje „Lituania“, Klaipėda, Palangos gatvė 23/24. Prieiga internete: www.epaveldas.lt [žiūrėta 2025-10-20].

G2007: *Krikščioniškos giesmės* [Christian Hymns], sud. L. Fetingis, redakcijos komisija: D. Petkūnas, L. Fetingis, D. Kiseliūnaitė, B. Skirsgilas, Vilnius: Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčios konsistorija, Lietuvos Biblijos draugija, 2007.

MG1806: *Sėnos ir naujos krikščioniškos Giesmės* [Old and New Christian Hymns], *ypaczey Senniemiems ant Gėro fu dideleis Raštais išspáuftos draug fu naujom's Maldū Knygėlemis*, Karaláuczuje: Knygdrukawonej' Lebrekto Eringo, Mette 1806. Prieiga internete: www.epaveldas.lt [žiūrėta 2025-10-20].

LITERATŪRA

Arnoldt Daniel Heinrich 1777: <...> *kurzgefaßte Nachrichten von allen feit der Reformation an den Lutherischen Kirchen in Ostpreußen gestandenen Predigern* [Brief Notes on Preachers Who Have Served in Lutheran Churches in East Prussia since the Reformation]. *Herausgegeben von Friedrich Wilhelm Benefeldt, Pfarrer in Arnau*, Königsberg: bey Gottlieb Lebrecht Hartung.

Baltramaitis S[ilvestras] 1904: *Spisok litovskich i drevne-prusskich knig, izdannyh c 1553 po 1903 god* [The List of Lithuanian and Old Prussian Books Published from 1553 to 1903], <...> *izdanie vtoroe*, S.-Peterburg: Tipografija V. Bezovrazova i komp.

Biržiška Vaclovas 1924: *Lietuvių bibliografija 1: XVI–XVIII amž.* [Lithuanian Bibliography 1: The 16th–18th Centuries], Kaunas: Švietimo Ministerijos leidinys.

Blažienė Grasilda 2020: Įmintos ir neįmenamos Povilo Frydricho Ruigio gyvenimo ir kūrybos mįslės. – *Povilas Frydrichas Ruigys*, O. Aleknavičienė, G. Blažienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 17–121.

[Bruožis Ansas] Probočių Anūkas 1920: *Mažosios Lietuvos buvusieji rašytojai ir žymesniejie lietuvių kalbos mylėtojai* [Former Writers and Notable Lovers of the Lithuanian Language in Lithuania Minor], Tilžėje: „Spaudos“ (Pavlovskio) spaustuvė.

Brža II: Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas. Senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos 2: XVIII–XIX amžiai* [Aleksandrynas. Biographies, Bibliographies, and Bio-Bibliographies of Old Lithuanian Authors to 1865 2: The 18th–19th Centuries], Vilnius: Sietynas, ²1990.

Estreicher Karl 1899: *Polnische Bibliographie 17: Jahrhundert XV. bis XVIII* [Polish Bibliography 17: The 15th–18th Centuries]. *Alphabetisch geordnet von Dr. Karl Estreicher, Univ. Bibliothekar*, Krakau: Buchdruckerei der K. K. Jagellonischen Universität.

Estreicher Karl 1903: *Polnische Bibliographie 19: Jahrhundert XV. bis XVIII* [Polish Bibliography 19: The 15th–18th Centuries]. *Alphabetisch geordnet von Dr. Karl Estreicher, Univ. Bibliothekar*, Krakau: Buchdruckerei der K. K. Jagellonischen Universität.

- Fischer Albert Friedrich Wilhelm 1878–1879: *Kirchenlieder=Lexicon* [Lexicon of Hymns]. *Hymnologifch=literarifche Nachweifungen über ca. 4500 der wichtigsten und verbreitetsten Kirchenlieder aller Zeiten in alphabetifcher Folge nebft einer Ueberficht der Liederdichter. Zufammengestellt von Albert Friedrich Wilhelm Fifcher, Oberpfarrer zu Groß=Ottersleben, Superintendent a. D. <...>*, Gotha: Friedrich Andreas Perthes.
- Kabašinskaitė Birutė 2001: Karolio Gotardo Keberio giesmynų genezė ir kalba: XIX amžiaus pirmoji pusė [The Origin and Language of Karl Gotthard Keber Hymnals: The First Half of the 19th Century]. – *Archivum Lithuanicum* 3, 13–54.
- Kaunas Domas 1986: *Knygotyrinė lituanika VDR bibliotekose. Teminė literatūros apžvalga pagal 1985.XI.05–XII.20 komandiruotėje surinktą medžiagą* [Lithuanian Books in East German Libraries. Thematic Literature Review Based on Material Collected during a Business Trip from 1985.XI.05 to XII.20], Vilnius (mašinraštis).
- Kaunas Domas 1996: *Mažosios Lietuvos knyga. Lietuviškos knygos raida 1547–1940* [The Book of Lithuania Minor. The Development of Lithuanian Books from 1547 to 1940], Vilnius: Baltos lankos.
- Kiseliūnaitė Dalia 2012: Giesmyno „Krikščioniškos giesmės“ (2007) tekstų redakcija: ieškojimai ir rezultatai [The Editing of the Hymnal “Krikščioniškos giesmės” (2007) Texts: Research and Results]. – *Res Humanitariae* 11, 54–71.
- Klein Daniel 1653: *GRAMMATICA Litvanica* [Lithuanian Grammar] *Mandato & Autoritate SERENISSIMI ELECTORIS BRANDENBURGICI adornata, & praeviâ Cenfurâ primùm in lucem edita à M. DANIELE Klein / Pastore Tilf. Litv. Praemiffa est ad Lectorem Praefatio non minùs utilis, quàm neceffaria. <...> REGIOMONTI: Typis & sumptibus JOHANNIS REUSNERI, ANNO χϞϞ[τ]ογονίας ϞϞ. ΙϞϞ. LIII. [1653]. (Faksimilinis leidimas: *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. 1653 metai*, 65–272; su indeksu. Internetinis leidinys: Danielius Kleinas, *Grammatica Litvanica*, 1653, dokumentinį perrašą ir žodžių formų konkordancijas par. M. Šinkūnas, V. Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011. Prieiga internete: <https://seniejirastai.lki.lt>.)*
- Koch Eduard Emil 1973 [1867]a: *Geschichte des Kirchenlieds und Kirchengesangs der christlichen, insbesondere der deutschen evangelischen Kirche* [The History of Hymns and Church Music in the Christian, particularly in the German Evangelical, Church] 2: *Erster Haupttheil. Die Dichter und Sänger*, Hildesheim, New York: Georg Olms Verlag.
- Koch Eduard Emil 1973 [1867]b: *Geschichte des Kirchenlieds und Kirchengesangs der christlichen, insbesondere der deutschen evangelischen Kirche* [The History of Hymns and Church Music in the Christian, particularly in the German Evangelical, Church] 3: *Erster Haupttheil. Die Dichter und Sänger*, Hildesheim, New York: Georg Olms Verlag.
- LB I: *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba 1: 1547–1861* [The Bibliography of Lithuania. Series A. Books in Lithuanian 1: 1547–1861], Vilnius: Mintis, 1969.

- LBP: *Lietuvos bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba 1: 1547–1861. Papildymai* [The Bibliography of Lithuania. Series A. Books in Lithuanian 1: 1547–1861. Supplements], Vilnius: Mintis, 1990.
- Michellini Guido 2009: *Mažosios Lietuvos giesmynų istorija: nuo Martyno Mažvydo iki XIX a. pabaigos* [The History of Hymnals in Lithuania Minor: From Martynas Mažvydas to the End of the 19th Century], Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Michellini Guido 2010: *Jono Berento Ißnaujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giesmų Knygos. Mörlino traktato pritaikymas poezijoje* [Johann Behrendt's *Ißnaujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giesmų Knygos. The Application of Mörlin's Treatise in Poetry*], Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla.
- MLE IV: *Mažosios Lietuvos enciklopedija* [The Encyclopaedia of Lithuania Minor] 4: *Rahn–Žvižėžeris*, Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.
- MLEŽ: *Mažosios Lietuvos enciklopedinis žinynas* [The Concise Encyclopaedia of Lithuania Minor], Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2015.
- MLEŽa: *Concise Encyclopaedia of Lithuania Minor*, Vilnius: Foundation of Lithuania Minor (USA, Canada), Science & Encyclopaedia Publishing Centre (Lithuania), 2014.
- MLEŽv: *Preußisch-Litauen. Ein Enzyklopädisches Handbuch* [Prussian Lithuania. An Encyclopedic Handbook], Vilnius: Stiftung Kleinlitauen (USA, Canada), Verlagszentrum für Wissenschaft und Enzyklopädien (Litauen), 2018.
- Ostermeyer Gottfried 1793: *Erfte Littauifche Liedergeschichte* [The First History of Lithuanian Hymns], *ans Licht gestellet von Gottfried Ostermeyer, der Trempenschen Gemeine Paftore feniore und der Königl. Deutfchen Gefellfchaft zu Königsberg Ehrenmitglied*, Königsberg: gedruckt mit Driefftischen Schriften.
- Ostermejeris Gotfrydas 1996: *Rinkiniai raštai* [Selected Works], par. ir išvertė L. Citavičiūtė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Pastenaci Friedrich 1757: *Kurzgefaßte Hiftorifche Nachrichten von allen im Königreiche Preußen befindlichen Kirchen und Predigern bei denselben* [Brief Historical Notes on All Churches and Preachers in the Kingdom of Prussia], *außerhalb Königsberg, von der Reformation Lutheri an biß auf unfere Zeiten. Herausgegeben von Friedrich Pastenaci, Hospit. Pred. und Rect. zu Gumbinnen, auch Mitglied der Königl. Deutfch. Gefellfch. zu Königsb. in Preußen. Erstes Stúck vom Infterburgfchen Erzpriefterthum*, Königsberg: gedruckt bei I. F. Driefft; BN: mf. B19616.
- Petkūnas Darius 2012: *Prieškario Liuteronų bažnyčios pastangos išleisti giesmyną bendrine lietuvių kalba* [Pre-War Attempts of the Lutheran Church to Publish a Hymnal in Modern Lithuanian]. – *Res Humanitariae* 11, 7–26.

- Petkūnas Darius 2019: 1942 m. „ekumeninis“ giesmynas ir jo įdiegimo sunkumai [The ‘Ecumenical’ Evangelical Hymnal of 1942 and Challenges to Its Implementation]. – *Mokslo ir tikėjimo dialogai. Tiltai. Priedas* 49, 41–68.
- Petkūnas Darius 2023: The Publication of a modern Lithuanian language Lutheran hymnal in the Soviet period. – *Mokslo ir tikėjimo dialogai. Tiltai. Priedas* 53, 54–77.
- QPP IV: [Johann Jacob Quandt, *Preußische Presbyterologie* [Prussian Presbyterology], Karaliaučius, iki 1772]; GStA PK: XX. HA Hist. StA Königsberg, Hs, Nr. 2, Bd. 4 (rankraštis, autografas su vėlesniais autoriaus ir kitų asmenų papildymais).
- Quandt Johann Jacob 1735-12-01: I. N. I. In Chriſto hertzlich geliebter Leſer! [I. N. I. Dear Reader, Beloved in Christ!] – *Iß naujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giefmū=Knygos, kurrūfe brangiáuſos fénos ir naujos Giefmes furaſyotos / Diewui ant Garbės, ir Prufū Karalyſteje efantiems Lietuwninkams ant Duſū Iſgánimo, podraug fu Maldū=Knygomis, kurrūfe ne tiktay fénos, bet ir naujos Maldos randamos yra. Antra Karta iſſpáuſtos Karaláuçuje, Méte 1735. <...>, [III–X].*
- Quandt Johann Jacob 1745-05-01: I. N. I. In Chriſto hertzlich geliebter Leſer! [I. N. I. Dear Reader, Beloved in Christ!] – *Iß naujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giefmū=Knygos / kurrūfe brangiáuſos fénos ir naujos Giefmes furaſyotos, Diewui ant Garbės ir Prufū Karalyſteje efantiems Lietuwninkams ant Duſū Iſgánimo podraug fu Maldū=Knygomis, kurrūfe ne tiktay fénos, bet ir naujos Maldos randamos yra. Penkta Karta iſſpáuſtos Karaláuçuje, Méte 1745. Raſtais Reufneraus, [II–VII].*
- Quandt Johann Jacob 1748-03-01: I. N. I. In Chriſto hertzlich geliebter Leſer! [I. N. I. Dear Reader, Beloved in Christ!] – *Iß naujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giefmū=Knygos, kurrūfe brangiáuſos fénos ir naujos Giefmes furaſyotos, Diewui ant Garbės ir Prufū Karalyſteje efantiems Lietuwninkams ant Duſū Iſgánimo podraug fu Maldū=Knygomis, kurrūfe ne tiktay fénos, bet ir naujos Maldos randamos yra. Szėſtą Kartą iſſpáuſtos, Karaláuçuje, Méte 1748. Raſtais Karalaus, [II–XIII].*
- Quandt Johann Jacob 1757-09-04: I. N. I. In Chriſto herzlich geliebter Leſer! [I. N. I. Dear Reader, Beloved in Christ!] – *Iß naujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giefmjū=Knygos [Newly Revised and Improved Hymn Books], kurrūfe brangiáuſos fénos ir naujos Giefmes furaſyotos, Diewui ant Garbės ir Prufū Karalyſteje efantiems Lietuwninkams ant Duſū Iſgánimo podraug fu Maldū=Knygomis, kurrūfe ne tiktay fénos, bet ir naujos Maldos randamos yra. Dewintą Kartą iſſpáuſtos, Karaláuçuje: Raſtais iſſpáuſtas pas Ioną Endr. Artungą, Méte 1757, 1v–[8r].*
- Ruhig Philipp 1744-05-11: Vorrede des Autoris [Author’s Preface]. – *Littauifch=Deutfches und Deutfch=Littauifches Lexicon, Worinnen ein hinlánglicher Vorrath an Wórtern und Redensarten, welche ſowol in der H. Schrift, als in allerley Handlungen und Verkehr der menſchlichen Gefellſchaften vorkommen, befindlich iſt: <...> von Philipp Ruhig, Pfarrern und Seniore zu Walterkehmen, Inſterburgiſchen Hauptamtes, Königsberg: druckts und verlegts I. H. Hartung, 1747.*

- Ruhig Philipp 1745: *Betrachtung der Littauifchen Sprache, in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften* [Research into the Origin, Nature, and Characteristics of the Lithuanian Language]; <...> von Philipp Ruhig, Pfarrern und Seniore zu Walterkehmen, im Hauptamt Insterburg <...>, Königsberg: druckts und verlegts Johann Heinrich Hartung. (Faksimilinis leidimas: Pilypas Ruigys, *Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas*, par. V. Jurgutis, V. Vilnonytė, Vilnius: Vaga, 1986, 19–164.)
- Ruigys Pilypas 1986: *Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas* [Research into the Origin, Nature, and Characteristics of the Lithuanian Language]. *Lituanistinė biblioteka*, par. V. Jurgutis, V. Vilnonytė, vertė V. Jurgutis, K. Eigminas, įvadą parašė V. Mažiulis, Vilnius: Vaga.
- Sidabraitė, Žavinta 2008: Die Rezeption der Kirchenlieder von Simon Dach in litauischen Gesangbüchern der Aufklärung [The Reception of Simon Dach's Hymns in Lithuanian Hymnals of the Enlightenment]. – *Simon Dach (1605–1659). Werk und Nachwirken. Frühe Neuzeit* 126, Tübingen: Niemeyer, 397–409.
- Strungytė–Liugienė Inga 2014: *XIX amžiaus pirmosios pusės surinkimininkų giesmynų istorija (genezė ir kalba): daktaro disertacija* [The History of the Hymn Books of the First Half of 19th Century 'Surinkimininkai' Movement (Genesis and Language): Doctoral Dissertation], Vilniaus universitetas.
- Triškaitė Birutė 2018: Rankraštinis Johanno Jacobo Quandto palikimas: Prūsijos presbiterologija (prieš 1772) [Johann Jacob Quandt's Manuscript Heritage: Prussian Presbyterology (before 1772)]. – *Archivum Lithuanicum* 20, 125–176.
- Triškaitė Birutė 2020: Jono Berento giesmyno *Iß naujo pérweizdėtos ir pagérintos Giesmû-Knygos* ir maldyno *Maldû-Knygėlos* antrasis leidimas (1735): nežinotas egzempliorius Prahoje [The Second Edition of Johann Behrendt's Hymn Book *Iß naujo pérweizdėtos ir pagérintos Giesmû-Knygos* and Prayer Book *Maldû-Knygėlos* (1735): an Unknown Copy in Prague]. – *Archivum Lithuanicum* 22, 33–82.
- Triškaitė Birutė 2021: Petro Gotlybo Milkaus verstos giesmės Prūsijos Lietuvos oficialiajame evangelikų liuteronų giesmyne: kiekybinis aspektas [The Hymns Translated by Peter Gottlieb Mielcke in the Official Hymn Book for Prussian Lithuania's Evangelical Lutherans: Quantitative Aspect]. – *Acta Linguistica Lithuanica* 85, 98–116.
- VLE XX: *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [Universal Lithuanian Encyclopaedia] 20: *Rėva–Salzuflen*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.
- Wackernagel Philipp 1990 [1870]: *Das deutsche Kirchenlied 5: Von der ältesten Zeit bis zum Anfang des XVII. Jahrhunderts* [German Hymns 5: From the Earliest Times to the 17th Century], Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag.
- Zinkevičius Zigmantas 2008: *Mažosios Lietuvos indėlis į lietuvių kultūrą* [The Contribution of Lithuania Minor to Lithuanian Culture], Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

ZM V: *Das „Zwischenmanuskript“ zum Altpreußischen evangelischen Pfarrerbuch 5: Obereigner bis Rzadtke* [The 'Interim Manuscript' to the Old Prussian Evangelical Presbyterology 5: *Obereigner to Rzadtke*], auf der Grundlage der Sammlungen von F. Moeller bearb. von W. Müller-Dultz, R. Heling, W. Kranz, Hamburg: Selbstverlag des Vereins [für Familienforschung in Ost- und Westpreußen e. V. Quellen, Materialien und Sammlungen zur altpreußischen Familienforschung (QMS)], 2014.